

Sisekaitseakadeemia
Politsei- ja piirivalvekolledž

Kerda Saagim

**JÄTKUTEGEVUSED MAARJAMAA
HARIDUSKOLLEEGIUMIST VABANENUD PÄRNU
ALAEALISTEGA**

Lõputöö

Juhendaja:
Uno Traat, MA

Tallinn 2020

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Kolledž/instituut Politsei- ja piirivalvekolledž	Kaitsmise kuu ja aasta Juuli 2020
Töö pealkiri eesti keeles: Jätkutegevused Maarjamaa Hariduskolleeegiumist vabanenud Pärnu alaealistega	
Töö pealkiri võõrkeeles: Follow-up activities with Pärnu minors released from Maarjamaa Hariduskolleeegium	
<p>Lühikokkuvõte: Lõputöös on kasutatud kvalitatiivse uuringu strateegiat ja uurimismeetoditest ekspertintervjuusid ja juhtumianalüüsi. Kokku intervjueriti lõputöö raames erinevate valdkondade seitset eksperti, kes tegelevad igapäevaselt probleemsete alaealistega ja uuriti nende hinnanguid jätkutegevuste osas. Juhtumite analüüsis käsitleti kahte alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste juhtumit koos analüüsides ja autoripoolsete kommentaaridega. Õigusrikkumisi sooritasid Pärnu alaealised, kes eelnevalt õppisid Maarjamaa Hariduskolleeegiumis, sealt vabanenud ning sooritasid uue õigusrikkumise. Intervjuud analüüsiti ning tulemused toodi välja uurimisküsimuste kaupa. Intervjuude analüüsi tulemusest selgus, praegusel hetkel ei ole otseseid jätkutegevusi retsidiivsetele alaealistele. Hetkel tegelevad jätkutegevustega mingil määral kohaliku omavalitsuse ametnikud, kes näevad vaeva, et alaealiste elukeskkonda muuta ja paremaks teha ning uusi toimivaid jätkutegevusi loob sotsiaalkindlustusamet, kes koostab plaani, mida võtta ette retsidiivsete alaealistega ja kuidas käituda. Lõputöös esitati ka mõned autoripoolsed arvamused, mis võiksid aidata kaasa alaealiste retsidiivsuse vähendamisele. Ettepanekuteks on: luua väiksemad koolid, mis oma olemuselt oleksid Maarjamaa Hariduskolleeegiumi sarnased; rajada koole, mis oleksid režiimilt vabamad kui Maarjamaa Hariduskolleeegium, kuid sarnase õpetamisviisiga; tegeleda rohkem perekonnaga ja panna probleemsete alaealiste perekondadele rohkem vastutust ja luua teraapiakodud, kuhu oleks võimalik probleemne alaealine ravile saata ja kus oleks kõik teenused ühes kohas.</p>	
Lisad: ekspertide intervjuude küsimused	
Võtmesõnad: Jätkutegevused, rehabilitatsioon, alaealised, õigusrikkumine, MDFT, SPIN	
Võõrkeelsed võtmesõnad: follow-up activities, rehabilitation, minors, offense	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Kerda Saagim	
<p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.</p>	
Allkiri:	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Uno Traat	Allkiri:
Kaasjuhendaja:	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor/instituudi juhataja:	Allkiri:

SISUKORD

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON	2
SISUKORD	3
MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUSED	4
SISSEJUHATUS	5
1. ALAEALISTE SÜÜTEGUDE TOIMEPANEMISE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	8
1.1 Preventsiooni teooriad	8
1.2. Alaealiste süüteod.....	11
1.3. Alaealiste retsidiivsust mõjutavad riskitegurid	18
1.4 Alaealiste õigusrikkujate rehabilitatsioon.....	20
2. EMPIIRILINE UURIMUS.....	24
2.1 Uuringu meetodika ja valim.....	24
2.2 Uuringu tulemused	26
2.3 Juhtumianalüüs	31
Juhtum 1.	31
Juhtum 2.	33
2.4 Järeldused ja ettepanekud	35
KOKKUVÕTE.....	39
SUMMARY	42
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	45
LISAD	48
Lisa 1. Ekspertide intervjuu küsimused.....	48

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUSED

- 1) **Retsidiivsus**- Peale karistuse saamist uue kuriteo toimepanemine. (Langemets, *et al.*, 2009)
- 2) **Rehabilitatsioon**- toimetuleku taastamine (Erelt, *et al.*, 2018)
- 3) **KarS**- Karistusseadustik
- 4) **Kinnine lasteasutus**- asutus, mis pakub kinnise lasteasutuse teenust ning kuhu on suunatud juba varasemalt õigusrikkumisi sooritanud alaealised, et toetada nende taasühiskonnastamist ja edaspidist toimetulekut tavaiühiskonnas. (Sotsiaalkindlustusamet, 2019)
- 5) **Maarjamaa Hariduskolleegium**- Maarjamaa Hariduskolleegium on Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatav põhikool psüühikahäiretega ja käitumisprobleemidega lastele. Kooli võetakse vastu 12-17 aastaseid poisse ja tüdrukuid, kellele on vaja kohaldada kinnise lasteasutuse teenust. (Maarjamaa Hariduskolleegium, 2019)
- 6) **MDFT**- perekeskne programm tõsise riskikäitumise ja mitmekülgse abivajadusega noortele ja nende peredele. Programm aitab muuta noorte käitumist ja suunata neid probleemidest eemale. Teraapias tegeletakse korraga nelja dimensiooniga: laps/nooruk, vanem, pere ja pereväline dimensioon (nt kool, sõbrad). Teraapia on pikaajaline, ühe perega tegeletakse keskmiselt 4-6 kuud, kohtumised toimuvad iganädalaselt perele sobivas kohas (sh kodus). (Sotsiaalkindlustusamet, 2020)
- 7) **KOV**- kohalik omavalitsus

SISSEJUHATUS

Eestis on küllaltki levinud nähtus, et alaealised, kes on toime pannud kuriteo, saadetakse kohtuotsusega kinnise lasteasutuse teenusele, mis tähendab, et nad saadetakse Maarjamaa Hariduskolleegiumisse õppima. Koolis mõjutatakse alaealisi, et nende käitumist parandada, kuid pärast kooli lõpetamist on noored siiski kontrolli alt väljas ja saavad jätkata tavapärase eluga, mis pahatihti hõlmab ka seadusevastaseid tegevusi.

Töö on **aktuaalne**, sest alaealiste osalemine kuritegevuses on suur ning ühiskond tajub alaealiste kuritegevust tõsise sotsiaalse probleemina ja selle ennetamis peetakse ühiskonnas väga tähtsaks ning seetõttu on see ka tähelepanu all. „Eesti kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“ on ühe olulise eesmärgina välja toodud alaealiste õigusrikkumiste ennetamine. Selleks toetatakse haridusasutusi, et anda õpilastele turvaline, salliv ja toetav õpikeskkond, suurendades seeläbi õpilaste eduelamust ja koolirõõmu. Peredele pakutakse abi hooliva, last jõustava ja järjekindla kasvatuses põhimõtete, mis aitab ennetada lastel käitumisprobleemide väljakujunemist. (Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030, 2018) Ühe võimalusena, kuidas neid noori mõjutada seaduskuulekale teele on saata nad kohtuotsusega Maarjamaa Hariduskolleegiumisse õppima, mis peaks parandama alaealiste käitumist ja seaduskuulekust. Koolis olles tegeletakse nende alaealistega pidevalt, kuid sealt vabanedes peavad järgnema ka jätkutegevused, mis peaksid hoidma alaealist õigel teel.

Alaealiste kuritegevus on suurtes joontes aastate lõikes langustrendis, kuid siiski ühiskonda häiriv ja aeg-ajalt kerkiv. Justiitsministeeriumi 2018. aasta statistikast (Justiitsministeerium, 2019) on näha, et võrreldes 2017. aastaga on alaealiste kuritegevuse tase on tõusnud 10% võrra ehk noored on toime pannud 1124 kuritegu aastas. See number on väiksem, kui näiteks 2008. aastal, kui alaealised panid toime üle 3000 kuriteo, kuid see number saaks olla veelgi madalam.

Töö on **uudne**, sest autori andmetel ei ole antud teema kohta koostatud ühtegi uurimistööd. Mõningane seos autori uuritava probleemiga on 2006. aastal koostatud Enn Kooskora lõputöö, kus uuriti Kaagvere erikoolis õppinud tüdrukute retsidiivismi ja nende põhjuseid. Samuti 2018. aastal koostas Katre Tamp magistr töö teemal „Kinnise lasteasutuse teenusele suunatud alaealiste retsidiivsuse vähendamine“, milles uuriti võimalikke tegevusi, mis aitaksid vähendada alaealiste retsidiivsust ehk kuritegude korduvat toimepanemist, kuid mõlemas töös ei käsitletud teemat, kuidas tegeleda alaealistega edasi peale kinnise lasteasutuse teenuses osalemist või kuidas peaksid jätkutegevused koostatud olema, et neist ka kasu oleks.

Uurimisprobleem - millised on võimalikud jätkutegevused Maarjamaa Hariduskolleeegiumist vabanenud alaealistega.

Uurimisküsimused:

1. Millised on suurimad puudused praeguste jätkutegevustega?
2. Kuidas tegeleb kohalik omavalitsus Pärnu probleemsete alaealiste peredega pärast seda, kui alaealised lahkuvad Maarjamaa Hariduskolleeegiumist?
3. Milline on korrakaitseorganite hinnang jätkutegevuste osas?

Lõputöö **eesmärgiks** on välja selgitada ekspertide hinnanguid praegustele jätkutegevustele.

Eesmärgi täitmiseks on sõnastatud **uurimisülesanded**:

1. Teoreetiliste allikate analüüsi kaudu välja selgitada, millised on suurimad noore riskitegurid seadusevastasele teele sattumisel.
2. Uurida, milliseid jätkutegevusi kasutatakse alaealiste retsidiivsuse vähendamiseks peale koolist vabanemist.
3. Ekspertküsitluse meetoodika väljatöötamine ja läbiviimine, et saada teada nende hinnangud jätkutegevustele.
4. Kohaliku omavalitsuse töötajate küsitluse meetoodika väljatöötamine ja läbiviimine, et saada nende arvamus jätkutegevuste kohta.
5. Hinnata teooriat ja uurimistulemusi ning teha järeldusi ja ettepanekuid jätkutegevuste jaoks.

Lõputöös kasutatakse kvalitatiivset uuringut, mis keskendub inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele (Laherand, 2008, lk 24). Uurimisinstrumentideks on **poolstruktureeritud intervjuu** ja **juhtumianalüüs** (*case study*), mis on sobivaimad viisid uurimisküsimustele vastuste leidmiseks. Intervjuude valimiks on inimesed, kes puutuvad kokku või tegelevad põhitööna igapäevaselt probleemsete alaealistega. Nendeks on terapeudid, politseiametnik, prokurör ja Maarjamaa Hariduskolleeegiumi töötajad. Kokku intervjuueeritakse ja analüüsitakse erineva valdkonna seitsme eksperdi hinnanguid. Juhtumianalüüsi osas tuuakse välja alaealistega seotud või alaealiste toimepandud juhtumid ning analüüsitakse neid, lisatud on ka autoripoolne kommentaar.

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis esitatakse lõputöö teemat puudutavad teoreetilised alused. Peatükis kirjeldatakse preventsooniteooriaid; alaealiste poolt sooritatud

süütegude statistikat ja õigusrikkumisi toimepaneivate noorte gruppe, alaealiste retsidiivsust mõjutavaid riskitegureid ning viimase punktina alaealiste rehabilitatsiooni (Maarjamaa Hariduskollegium, rehabilitatsioon, teraapia).

Teise peatüki põhiosa moodustab uurimistulemuste analüüs. Kirjeldatakse uurimuse meetodikat ja valimit. Töö on koostatud kasutades kvalitatiivseid uurimismeetodeid: ekspertintervjuusid ja juhtumianalüüsi. Antud peatüki esimene alapunkt annab ülevaate valimi moodustamise alustest ning intervjuude läbiviimise asjaoludest. Teises alapunktis võetakse kokku saadud intervjuude tulemused ja koostatakse juhtumianalüüsid ning kolmandas alapeatükis tuuakse välja järeldused ja autori poolt pakutavad ettepanekud.

1. ALAEALISTE SÜÜTEGUDE TOIMEPANEMISE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Preventsiooni teooriad

Preventsioon on vastandiks repressiivsele karistuspoliitikale; mida aeg edasi, seda enam on leitud, et ennetamine võib olla alaealiste puhul just parim viis, kuidas kuritegevuse taset langetada ja ühiskonda turvalisemaks muuta.

Karistusteooriad jaotuvad kolmeks: absoluutsed, relatiivsed ja ühendteooriad ning igäüks neid jaguneb veel omakorda erinevateks vormideks. Absoluutse karistusteooria järgi on karistuse kohaldamise alus toimepandud kuritegu ning karistuse kohaldamisel puudub eesmärk kedagi mõjutada. On vaid tingimus, et karistus peab sisaldama endas õiglast tasu toimepandu eest ja taastama õigusrahu. Relatiivsed karistusteooriad tunnistavad, et kuriteo eest kohaldatav karistus peab lisaks tehtu eest riigi poolt saabuvale õiglasele reageeringule kandma ka kindlaid eesmärke. Riiklikul karistamisel peab olema teatav riiklikest eesmärkidest tulenev ülesanne. Absoluutne ja relatiivne teooria vastanduvad omavahel, kuid kuna mõlemad on äärmuslikud, siis on loodud nende teooriate parimate ideede põhjal ka kuldne kesktee – ühendteooriad. Ühendteooria järgi tuleb lähtuda õiguskorra kaitsmise vajadusest ja rikkumise eest tasumisest, kuid säilitada tuleb süüdlase isiku au ja aidata tal resotsialiseeruda ühiskonda. (Samson, 2001, lk 28)

Autori arvates on vangla karistus alaealiste jaoks selline karistus, mida tuleks vaid väga äärmuslikul juhul kasutada. Kui vähegi on võimalik, peaks andma alaealisele võimaluse ennast muuta ilma selleta ning tuleks panustada tema suunamise ja toetamise. See mõte aga ei kehti kõigi puhul, sest inimeste iseloomud ja käitumised on erinevad ning kõigile mõjuvad erinevad karistamise viisid.

Inimese karistamine kuriteo eest, on süü toimepannud inimesele samaga vastamine, mis tavalistes tingimustes on vale. Kuid siiski on riigil see õigus määrata süütegusid toime pannud inimestele karistuseks vangistust, trahve või ühiskondliku kasuliku tööd. Karistus peab olema proportsionaalne ja vastama rikkuja poolt toimepandud teo raskus astmega, selle eesmärgiks on ära hoida järgmiste rikkumiste toimepanemine. Samuti on karistuse eesmärgiks inimest parandada ja anda teada, et selline käitumine on vastuvõetamatu. Peale karistuse kandmist

peaks rikkuja olema taaskord õiguskuulekas kodanik ja käituma vastavalt seadustele ning ühiskonna reeglitele.

Selle jaoks, et inimesed kuritegusid toime ei paneks, võetakse tänapäeval ennetuse sihtrühmadeks juba väikseid lapsi: noorsoopolitseinikud külastavad kooli ja lasteaedu, et selgitada lastele, kuidas peaks käituma üks seadusekuulekas laps ja täiskasvanu. Lihtsam on ennetada, kui tegeleda tagajärgedega, samuti on ennetus kokkuvõttes alati odavam. Ennetus aitab ära hoida inimeste kehalisi, vaimseid ja varalisi kannatusi ning ka menetluse tagajärjel tekkinud ebameeldivusi. Süütegude menetlemine on nii rahaliselt, kui ka ajaliselt väga ressursimahukas, seda nii menetlejatele kui ka inimestele, kes peavad oma vabast ajast jaoskonnas käima. Ennetus aitab ära hoida ka inimestele tekkinud materiaalselt kahju, mis tähendab, et ei tekitata asjadele kahju (näiteks ennetatakse tulekahju või avariid).

Karistamine on tagajärgedega võitlemine ja seadust rikkunud inimese karistamine on vaid üks võimalus, kuidas kuritegusid ennetada. Selle kohta on toonud Sherman, Farrington, Welsh ja MacKenzie hea näite tikkude ja tulega. Nad on öelnud, et tuli on tulemus. Tikud on vaid ühed võimalused, kuidas tulemuseni jõuda. Teisi levinud vahendid, peale tikkude, kuidas tulemuseni jõuda on palju, suurendusklaasidest kuni tulerauani. See tähendab, et on mitmeid võimalusi, kuidas hoida ära tulemus, milleks on rikkumiste toimepanemine. (Sherman & Farrington & Welsh & MacKenzie, 2002, lk 3)

Kuritegevuse puhul tuleb esmajoones pöörata tähelepanu ennetusele, sest tagajärgedega tegelemine ehk karistamine on tihtipeale kulukam, kogukonnale koormavam ja vähem tulemuslik. Alaealiste kuritegelikule teele pöördumise ennetamiseks peavad kogukonnad toetama peresid ja kooli, tuleb parandada kogukondlikku järelevalvet, koolitada õpetajaid ja lapsevanemaid käitumisraskustega laste ja alaealistega toime tulema ning õpetama lastele sotsiaalseid oskusi. (Howell, 2010, lk 4)

Ennetus ehk preventsooniteooria jaguneb kaheks: 1) üldpreventsoon ja 2) eripreventsoon.

Preventsooniteooriate kasutamine karistuspõhjendusena on alati eesmärgistatud – karistamisel peab olema riiklikest eesmärkidest tulenev ülesanne, mis kannab kindlat eesmärki. Relatiivsed teooriad lähtuvad põhimõttest, et inimene on oma otsustamistes vaba, kuid tema otsused on determineeritud ja mõjutatavad. Inimene on kasvatatav ja sellest lähtuvalt on karistuse eesmärgiks ära hoida järgnevad õigusrikkumised. (Dunker & Humblot, 1996, lk 71 tsit Kruusamäe, 2010, lk 9)

Nagu eelnevalt mainitud jagunevad preventsiiooni teooriad kaheks: üldsusele suunatud üldpreventsiooniks ja süüdlasele suunatud eripreventsiooniks. Nii üldpreventsiioon kui eripreventsiioon jagunevad omakorda oma toimest lähtuvalt positiivseks ja negatiivseks preventsiooniks. (Bogun, 2015, lk 20)

Üldpreventsiiooni olemus on teiste inimeste mõjutamine kuritegusid mitte toimepanema ehk karistuse mõju kogu ühiskonnale. Selle toimimiseks mõjutatakse ühiskonda ja ka rikkujat, et nad hoiduksid rikkumistest ja teaksid, et rikkumise tagajärjeks on karistus. Karistusähvardus peab mõjuma ühiskonnale üldiselt ja hoidma ära enda õiguskultuuris kahtlevaid inimesi kuritegude toimepanemisest ehk kuriteo eest mõistetud karistus peaks mõjuma kõigile, kellel on samasugused motiivid ja võimalused kuriteo toimepanemiseks. Riiklik karistamine mõjutab ühiskonnaliikmete õiguskultuuri ja selle hoidmise huve, mis säilitab usu normide kehtimise.

Eripreventsiiooni ülesanne on mõjutada üksikkurjategijat ning sellel näha kolmesugust sisukindlustamist, hirmutamist ja kasvatamist. Kindlustamine seisneb üldsuse kaitsmises läbi kurjategija isoleerimise, hirmutamise – kurjategija taunimise talle karistuse kohaldamisega ning kasvatamine – kurjategija mõjutamisel viisil, mis hoiaks ära tema poolt uute kuritegude toimepanemise. (Sootak, 2003, lk 157)

Eripreventsiioon eristab selgelt juhukurjategijat ja harjumuskurjategija kohtlemist. Neist esimene ei vaja uute kuritegude ärahoidmiseks väga ranget mõjutamist, kuid teise puhul ei ole mõistlikku alust uskuda, et karistuse hirmutav mõju võiks teda õiguskultuurile eluviisile sundida. Temasse usu puudumise korral ei jäägi muud üle, kui isik ühiskonnast mõneks ajaks isoleerida ja kindlustada seeläbi ühiskonnale õiguskord. (Kruusamäe, 2010, lk. 10) Alaealiste puhul on isoleerimiseks kinnisesse lasteasutusse saatmine, mis peaks noort ümberkasvatama ja tema väärtuseid ning hinnanguid muutma. Harvemal juhul saadetakse alaealist ka vanglasse.

Eripreventsiioonile on etteheidetud, et süüdimõistetute parandamiseks kuluvat aega on raske või koguni võimatu prognoosida. Liiga leebed karistused võivad ühiskonna ootusi petta ning seeläbi tõrjuda üldpreventiivsed eesmärgid. Lähtumine eripreventsiioonist paneb karistuse määra raskesse olukorda, sest tuleb ette näha kui pikk karistusaeg on konkreetsele rikkujale piisav, et teda mõjutada teele, kus ta ei paneks enam toime uusi kuritegusid. (Sootak, 2003, lk 158)

Alaealise õigusrikkuja puhul peab riik karistusvõimu teostamisel jälgima isiku põhiõigusi, kuid seejuures tõuseb eriti teravalt esile noore inimese õiguskultuurile eluviisile tagasitoomine, talle riigi poolt igakülgse toetuse avaldamine eesmärgiga ära hoida võimalikud uued õigusrikkumised. (Kruusamäe, 2010, lk 11)

Alaealiste karistamisel on esmatähtis saavutada karistuse eripreventiivne eesmärk. Alaealine on üldjuhul isiksusena välja kujunemata, tihti peale paneb ta toime õigusrikkumisi grupis sooviga silma paista või end kehtestada. (M.J., S.S., I.S., R.T., ja A.Ä. kriminaalasi KarS §118 p 1 ja §117 järgi, 2006) Karistusõiguse ülesanne alaealiste puhul on eelkõige uute kuritegude ärahoidmine, sotsiaalne järele aitamine. Riigikohus ei pea esmatähtsaks alaealise õigusrikkuja karistamist, vaid kasvatamist. (E.S ja T.L kriminaalasi KarS §184 lg 2 p-de 1,2 ja § 185 lg 3 järgi, 2007)

1.2. Alaealiste süüteod

Karistusseadustiku § 3 p 2 on välja toodud, et süüteod on kuriteod ja väärted (Karistusseadustik, 2020). Alaealiste süütegude puhul on peamine eesmärk ennetada uusi õigusrikkumisi ning tagada alaealiste heaolu ning areng. Sellest tuleneb ka alaealise suhtes rakendatavate meetmete valik nii menetluse vältel kui ka selle järel. Alaealistega seotud menetlustes on sellele grupile spetsialiseerunud prokurörid (Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe, 2018) välja toonud järgnevad punktid, mida jälgida:

- 1) alaealiste puhul tuleb lähtuda alaealise isikust ning vähem teost, kuid ka sellest ei saa mööda vaadata;
- 2) karistuse määramisel tuleb kasutada meetmeid, mis on vastavad alaealise eale ning arengutasemele ja tagada tuleb alaealisega positiivne kontakt;
- 3) tuleb tagada, et alaealisele määratud karistus ei tohi avaldada negatiivset mõju alaealise tulevikule;
- 4) ülekuulamine tuleb läbi viia nii, et alaealine saab aru, mis toimub, ta peab teadma, et tal võib kaasas olla keegi kolmas täiskasvanu, kes ei ole seotud menetlusega;
- 5) tuleb vältida alaealise korduvat ülekuulamist, et teda vähem traumeerida.

Antud meetmeid kasutatakse mõningal juhul ka 18- kuni 21-aastaste noorte puhul, kui tegu on näiteks esmakordse rikkujaga ja tegu ei ole raske tagajärjega.

Kuriteod

Kuritegu on karistusseadustikus § 3 lg 3 sätestatud süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus (Karistusseadustik, 2020). Alaealiste kuritegevus on tõmmanud kriminoloogide suuremat tähelepanu märksa enam kui mõne muu vanusegrupi kuritegevus ja sellel on erinevad põhjused (Ginter, 2000., lk 5):

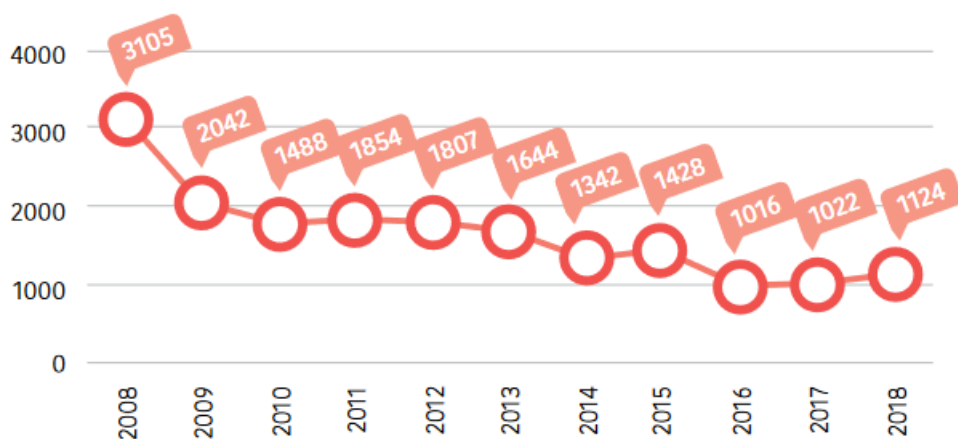
- alaealised on kriminaalselt kõige aktiivsem vanusegrupp;
- isikud, kes alustavad kuritegelikku karjääri alaealisena, kalduvad omama pikemat kuritegelikku karjääri kui hiljem kuritegelikule teele asunud;
- alaealised panevad kõige sagedasemini toime raskeid kuritegusid oma kuritegeliku karjääri jooksul;
- usutakse, et alaealiste kuritegevusel on spetsiifilised muust kuritegevusest erinevad põhjused;
- usutakse, et alaealiste kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine on oluliselt tõenäolisem kui täiskasvanud kurjategija puhul.

Klassikaline süüühimõte eeldab karistusõiguslikku hinnangut süüdistatava teole, mitte isikule, siis alaealiste süüdistatavate puhul on rõhuasetus teistsugune. Alaealise süüdistatava karistamisel peab kohus arvestama eelkõige isikut, mitte aga tema tegu ja selle raskust. (M.J., S.S., I.S., R.T., ja A.Ä. kriminaalasi KarS §118 p 1 ja §117 järgi, 2006)

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond koostas 2018. aastal statistika põhjal kuritegevuse kohta kokkuvõtte, milles on välja toodud ka alaealistega seotud süütegude statistika. Statistikas arvestatakse alaealisi vanuses 14-17 aastased.

Justiitsministeeriumi statistikast (Justiitsministeerium, 2019) selgub, et 2018. aastal panid alaealised toime üle Eesti 1124 kuriteo, mis on võrreldes 2017. aastaga tõusnud 10% ehk 102 kuriteo võrra ning võrreldes 2016. aastaga 108 kuriteo võrra. 81% alaealistega seotud kuritegudest panid toime poisslapsed ja 19% tütarlapsed.

Alaealiste süütegude dünaamika 2008-2018

Joonis 1. Alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv ajavahemikul 2008-2018 (Justiitsministeerium, 2019)

Peamised kuriteod, mida alaealised toime on pannud, on isikuvastased (peamiselt kehaline väärkohtlemine, vastavalt 405 juhtumit), mis moodustavad 44% kuritegudest ja varavastased kuriteod (peamiselt vargused, vastavalt 351 juhtumit), mis moodustavad 40% kuritegudest. Ülejäänud 16% kuritegudest koosnevad avaliku korra rikkumistest (vastavalt 61 juhtumit), avaliku usalduse vastasteks ja sinna alla lähevad ka muud kuriteod. Välja tasub tuua ka asjade omavoliline kasutamine, mida oli 2018. aastal 41 juhtumit. Alaealiste kuritegevust iseloomustavad eriti järgnevad tüüpjooned (Ginter, 2000., lk 5):

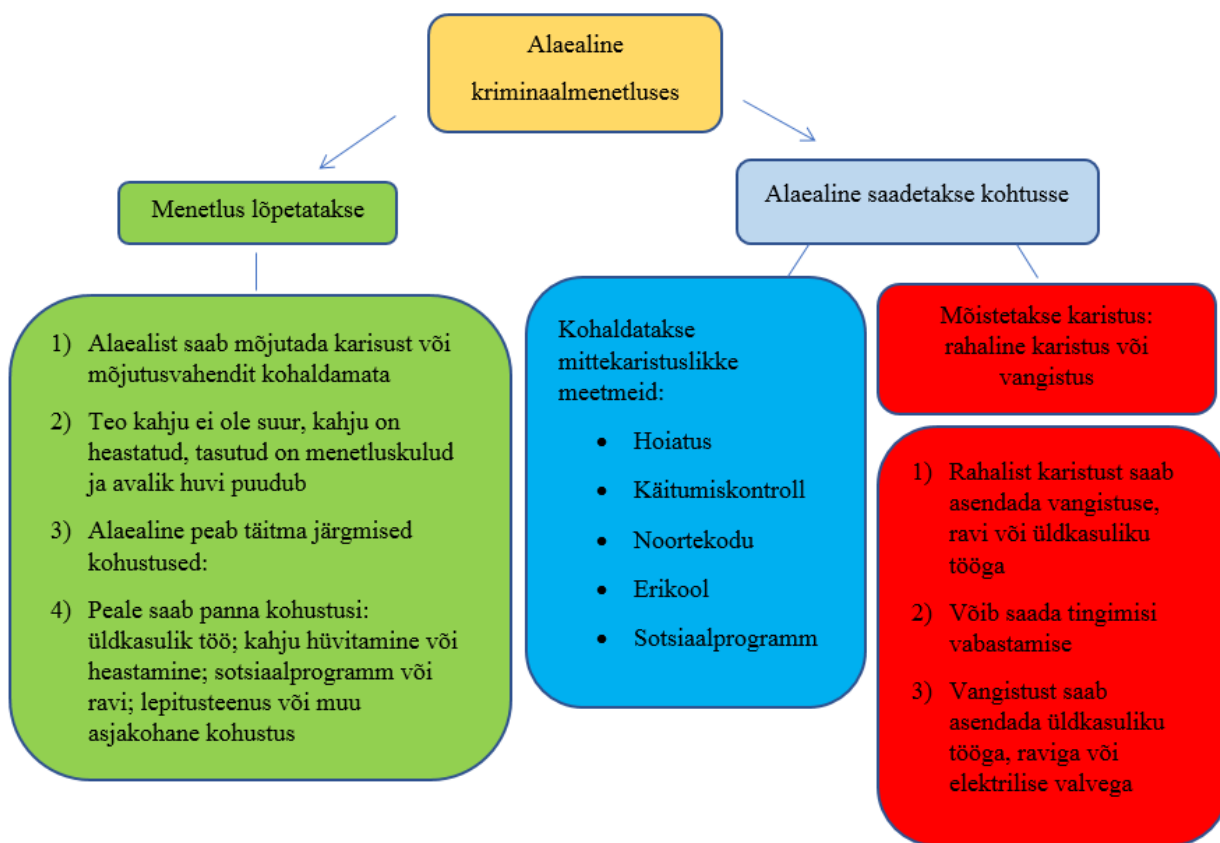
- avaliku korra rikkumiste all pandi enam toime lärmamist, solvamist ja ebasüüdsate fraaside kasutamist;
- alaealiste vägivallajuhtumite all tähendas see enamasti löömist, peksmist või kaklust;
- alaealiste toimepandud vargustest 70% moodustasid pisivargused ja 69% kõigist juhtumitest oli tegu poevargustega;
- statistika näitab, et tüdrukud varastasid poest sagedamini kosmeetikat, riideid ja alkoholi, kui samal ajal varastasid poisid sagedamini toitu ja alkoholi.

Enamasti panid alaealised vägivallakuritegusid toime koolis, seda lausa 39% juhtumitest. Statistikast tuleb välja kas asjaolu, et vägivalla alla olid sattunud tavaliselt vägivallatseja koolikaaslased või tuttavad. Koolile järgnesid vägivallajuhtumid tänava või muus avalikus

koahas, poes või kaubanduskeskuses ja eluruumides. Alaealiste raskete isikuvastaste kuritegude osakaal on aastatega vähenenud ja jätkuvalt langustrendis.

Kui häiriv käitumine on juba ilmnenud, tuleb valida noorele vastav sotsiaalprogramm, et tema käitumist ja maailmavaateid muuta. Kõige enam hinnatud ja paremaid tulemusi andvad programmid on suunatud oskuste arendamisele ja/või keskenduvad peretööle. Nende üldiseks eesmärgiks on toetada positiivseid muutusi ja ennetada negatiivseid tagajärgi. (Justiitsministeerium, 2019)

Alaealiste kohtlemine kriminaalmenetluses (autori koostatud)

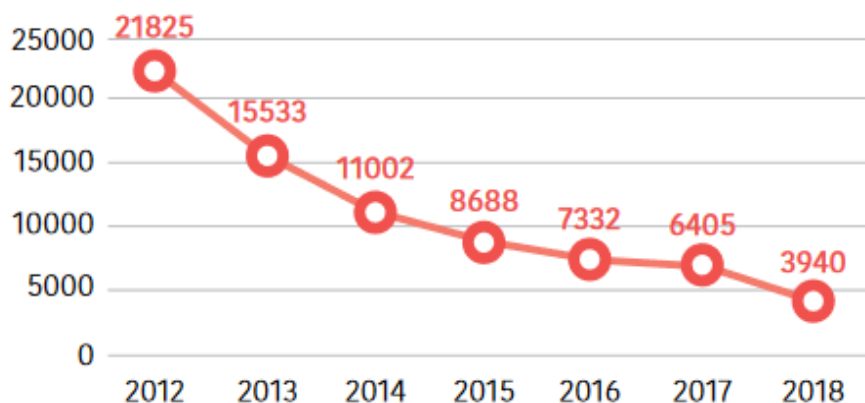
Joonis 2. Alaealiste kriminaalmenetluses kohtlemise võimalused. (Kriminaalmenetluse seadustik, 2020)

Väärteod

Väärtegu on karistusseadustikus § 3 lg 4 sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahatrahv või arest (Karistusseadustik,2020)

Statistikas (Justiitsministeerium, 2019) on välja toodud ka enam levinud alaealiste poolt toime pandud väärteod. Kogutud andmete põhjal panid alaealised 2018. aastal toime üle Eesti kokku 3940 väärteojuhumit, mis on võrreldes 2017. aastaga vähenenud lausa 38% ja on olnud juba mitmeid aastaid langustrendis.

Alaealiste väärtegude dünaamika 2012-2018

Joonis 3. Alaealiste poolt toime pandud väärtegude arv aastate lõikes. (Justiitsministeerium 2019)

Juhtumite registreerimisel on kõige enam vähenenud alkoholi tarvitamise ja suitsetamise väärteod. Kuid vaatamata sellele on neli kõige enam registreeritud väärteojuhumit alkoholi tarbimine (39%); pisivargused (21%); narkootikumidega seotud väärteod (11%) ja suitsetamine (8%). Väärtegudele reageeritakse üha enam trahv asemel vestlustega, hoiatuste või kohustustega. Rõhuasetus oli taastaval õigusel põhineval tööl. (Justiitsministeerium, 2019)

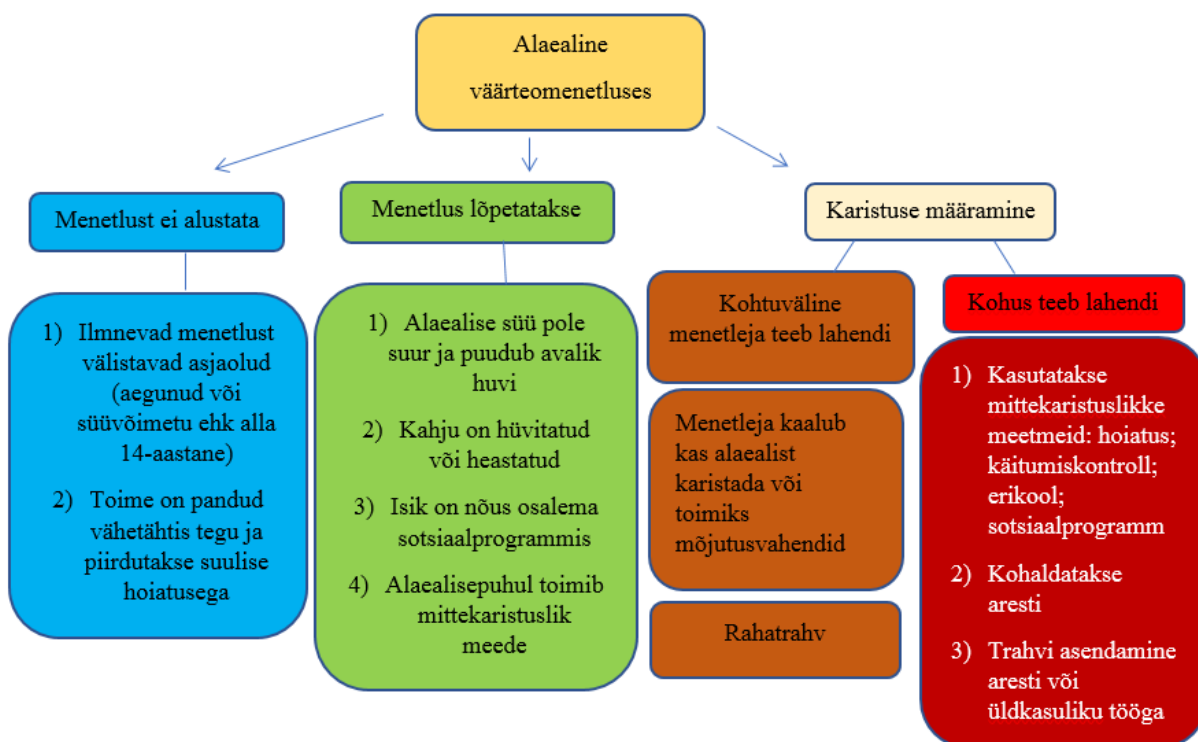
Taastavat õigust võib defineerida mitmel erineval viisil, näiteks protsessina, väärtuste kogumina või eesmärkidena, laiema ühiskondliku liikumisena, mis otsib teatud muutusi kriminaalses õigussüsteemis.(Cunneen & Hoyle, 2010, lk 102)

Väärtegude karistusmeetmena võeti taastav õigus esimest korda kasutusele 1970. aastatel põhjusel, et karistus on sageli ebaefektiivne ning see annab võimaluse oma tehtud kahju

taastada. Taastava õiguse puhul ei keskenduta mitte niivõrd sellele, kas õigusrikkumisetoi-
 pannud isik saab välja teenitud karistuse, rõhuasetus on kahju heastamisel, haarates selleks
 protsessi lisaks indiviididele ka teisi kogukonnaliikmeid. On selge, et tekitatud kahju tuleb
 teadvustada, seda peab tunnistama ning sellest peavad rääkida saama mõlemad osapooled.
 (Zehr, 2015, lk 93-94.)

Taastavat õigust on inglise keeles jagatud nii-öelda kolmeks „R-iks“ (3Rs). Taastamine
 (*restoration*), mis tähendab, et õigusrikkujad vabandavad oma ohvrite ees, üritades seeläbi
 tehtud kahju heastada. Taasühiskonnastamine ehk integratsioon (*reintegration*), viitab
 õigusrikkuja püüdlusele tasuda võlg ühiskonna ees, jättes tehtud kahju kõrvaleningvõttes omaks
 kogukonnas kehtivad seadused. Kolmandaks on välja toodud vastutus (*responsibility*), kus
 õigusrikkujad, alaealiste õigusrikkujate puhul ühtlasi ka nende vanemad, vastutavad
 tagajärgede eest, mida noore käitumine on kaasa toonud, samuti võetakse vastutus hoidmaks
 ära edasisi õigusrikkumisi. (Crawford & Newburn, 2006, lk 24.)

Alaealiste kohtlemine väärteomenetluses (autori koostatud)

Joonis 4. Alaealiste väärteomenetluse kohtlemise võimalused. (Kriminaalmenetluse seadustik, 2020)

Õigusrikkumisi toimepanevad noorte grupid

Teaduskirjandus kinnitab, et sõbrad mõjutavad väga tugevalt lapse käitumist. Õigusrikkumiste riskitegurid on vaba aja veetmine suurema sõprade rühmaga, kuulumine kuritegelikku rühma ning narkootikumide tarvitavad, varastavad ja vägivallatsevad sõbrad. Üldjuhul esineb noorel riskikäitumine juba enne grupiga ühinemist, samas narkootikumide tarvitamine ja vahendamine ning vandalism kasvavad oluliselt pärast kuritegeliku grupiga liitumist. Õigusrikkumised võivad eskaleeruda eriti nendel, kellel oli riskikäitumise märke näha väga varajases eas. (Howell, 2010, lk 6)

Noorte seas on tekkinud erinevad grupid, mida võib jaotada neljaks (White, 2007 lk 11-12):

- kriminaalsed grupid – ühise tegevuse pööras on raha teenimisel illegaalsete tegevustega (sealhulgas vargused ja narkootikumide müük). Selline tegevus võib olla juhuslik ega ei pruugi olla grupi peamine tegevus;
- Grupp kui pelgupaik – sedalaadi grupe iseloomustab narkootiliste ainete kasutamine ja sotsialiseerumisest teadlikult eemale hoidmine. Nende õigusrikkumised on suuresti seotud narkootiliste ainete tarvitamisega;
- konfliktist kantud grupid – peamine tähelepanu on tänavakaklustel ja vägivallal, mille eesmärk on kujundada sotsiaalset mainet ja staatust. Sellist gruppi iseloomustavad lojaalsus, territoriaalsus, au ja hierarhia;
- ühisel kultuuril põhinev grupp – sellist gruppi ühendab spetsiifiline subkultuur, mida demonstreeritakse. Grupi liikmeid ühendab teatud liiki muusika, käitumine, mood, kõnemaneeer jne. Sellised kambad võivad tekkida sotsiaalmeedias nähtu jälgendamisel.

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teadlased (Markina & Žarkovski, 2014. lk 65) on küsitluste põhjal koostanud statistika, millest on välja tulnud, et teismelised vedavad rohkem aega sõpradega kui oma vanematega või üksi. Enamikul lastel on olemas kindel grupp sõpru, kellega vaba aega sisustatakse. Statistika näitab ka seda, et noored veedavad üha enam aega 1-3 sõbraga, ning vähem aega suurema grupiga ning üldiselt on teismelistel vähem kontakte eakaaslastega. Kasvanud on ka teismeliste osakaal, kes nädala sees väljas ei käi.

Mõningatel juhtudel panevad noorte grupid toime kuritegusid, mis šokeerivad avalikkust. Selline juhtum toimus näiteks 2018. aasta augustis Tallinnas, Lasnamäel, kus noortest koosnev grupp peksis läbi ühe mehe, mis levis sotsiaalmeediasse. (Salu, 2018.) Noorte grupiga

liitumiseks on hulk põhjusi, näiteks lähimad sõbrad juba on kambas, otsitakse kuuluvustunnet, kaitset või austust. Suurem oht noorte gruppi sattuda on neil, kellel juba on käitumis- ja õpiraskused ning probleeme agressiivsuse või vägivallega ja kes elavad piirkonnas, kus on tavapärasest enam õigusrikkumise taustaga lapsi ja noori. (Howell, 2010, lk 6)

Enamik noori ei sisusta oma vaba aega enam seadusi rikkudes, nagu seda tehti aastakümneid tagasi. Sellele vaatamata veedab mingi hulk teismelisi vaba aega ostukeskustes sihitult ringi kõndides ja aega veetes, lõbu pärast midagi keelatud tehes või teisi inimesi häirides. Alaealistel vähemalt 30% süütegudest on toime pandud grupis ehk kambas, kus on vähemalt kaks inimest. (Justiitsministeerium, 2018)

1.3 Alaealiste retsidiivsust mõjutavad riskitegurid

Alaealiste korduvat kuritegude toimepanemist võivad soodustada mitmed erinevad ja tihti omavahel seotud riskitegurid. Antud alapeatükis tuuakse välja erinevad riskitegurid, mis võivad põhjustada alaealiste hälbivat käitumist, seadusega pahuksisse sattumist ja kinnisesse lasteasutusse sattumist.

Retsidiivsus ehk kuritegude korduv toimepanemine. Eesti keele seletav sõnastik defineerib retsidiivisti kui kurjategijat, kes pärast karistuse kandmist paneb toime uusi kuritegusid. (EKSS, 2009)

Uuringud on näidanud, et kõige retsidiivsemad on meessoost noored, kes on varem juba karistatud ning lisaks sellele on leitud, et kõige retsidiivsemad on noored, kes on pannud toime varavastaseid kuritegusid. (Ahven & Salla & Vahtrus, 2007, lk 10)

Retsidiivsust võib Norman Aasa sõnade kohaselt jagada kaheks. Juriidiliseks retsidiivsuseks, kus retsidiivsus tuleneb eelnevast kohtuotsusest ja faktiliseks retsidiivsuseks, mis tähendab, et ühe ja sama kohtuprotsessi käigus tõendatakse kuritegevuse korduvus, see tähendab on toime pannud mitu süütegu enim süüdimõistmist. (KESA-Mauritius, 2007, lk 15)

Kuritegevuse põhjused on erinevad ning selle selgitamiseks ei ole universaalset teooriat, sest kuritegelikule teele minnakse paljude faktorite koosluse mõjul. Mõjutavateks faktoriteks võivad olla perekond, sõbrad kui ka haridustee pikkus. Samuti ka psühhopaatia ja teised isiksuse häired, mille vastu on raske või isegi võimatu ravi leida.

Kuritegude ärahoidmiseks on vaja paljude kogukonna asutuste ja inimeste vahelist koostööd. Koolitöö ei saa õnnestuda ilma toetavate vanemateta; vanemate töö ei saa õnnestuda ilma toetava tööturuta; tööturud ei saa õnnestuda ilma politseinike ja turvaliste tänavateta ja politsei töö ei saa õnnestuda ilma ühiskonna osaluseta tööturul. (Sherman & Farrington & Welsh & MacKenzie, 2002, lk 4)

Perekond on vajalik lapse normaalseks arenguks ja et tal oleks kindel koht perekonnas. Lapse seisund sõltub olme korraldusest, kodukorra otstarbekusest, perekonnaliikmete suhetest, süstemaatilisusest ja ülesannete täitmisekohustuslikkusest ja paljudest muudest teguritest. Armastus, hellus ja heasoovlikkus, üksteiste õiguste ja kohustuste vastastikune austamine on lapse kasvatamise hädavajalikud tingimused igas vanuses. Alaealise isiksuse austamine väljendub talle teatud iseseisvuse lubamises tegudes, arvamustes, vaadetes, aja jaotamises, samuti oskuses arvestada ja kuulata alaealise arvamusi ning õppe-, ühiskondliku ja koduse töö tunnustamisega. Ebaterves perekondlikus õhkkonnas tekivad negatiivsed huvid, vaated ja harjumused, tekib psüühiline valmisolek ühiskonnavastaseks käitumiseks. (Auväärt, 2001, lk 36, 39)

Erinevad uuringud on näidanud, et paljud noored kurjategijad on pärit perekondadest, kus on olnud sotsiaalsed või majanduslikud probleemid või nende kooslus. Perekonna roll noore elus määrab esmased elutingimused ja ka sotsiaalse päritolu. Sissetulek, mis perel on määrab materiaalsed võimalused, millega harjub laps juba maast madalast.

Seega on alaealise kuritegelikule teele mitteastumiseks oluline perekonna sotsiaalne toimetulek ning head perekondlikud suhted ja eeskujud. Olukorrad, kus lapsevanemad ei pööra oma lastele piisavalt tähelepanu, vanemad on toimepannud õigusrikkumise või ei ole lapsevanemad oma nõudmistes järjepidevad on üheks eelduseks noore kaldumisele õigusrikkumiste poole. Tähtis on, et probleemses peres kasvav laps, kellel puudub arusaam õigest ja valest, saaks vanematelt kiitust asjade eest, mis ta on teinud hästi ja karistada, kui ta on teinud midagi halvasti. Selline käitumine aitab lastel aru saada mis on õige ja mis on vale. Kahjuks on probleemsete perede vanematel tihti raskusi lapsele sellise tagasiside andmisega, sest tihtilugu käituvad vanemad oma sõnadele mittevastavalt. Näiteks räägitakse lapsele, et alkoholi joomine ei ole hea, kuid hiljem näeb laps siiski, kuidas ta vanemad tarbivad liigsetes kogustes alkoholi. See oli kõigest autoripoolne näide ja ei tähenda, et seda juhtub igas probleemses perekonnas.

Alaealiste kuriteo ennetamisel perekonna kaudu on suur mõju ka perega seotud inimestel, sugulastel, arstidel ja erinevatel spetsialistidel. Kõrvaliste inimeste roll (arstid, õpetajad,

spetsialistid) probleemse perekonna mõjutamisel on tavaliselt nõuannete ja soovitude andmine, sest kasvatus peaks siiski tegema lapse vanemad.

Autori hinnangul on koolid ühed parimad kohad, kus hakata tegelema kuritegude ennetamisega. Neil on regulaarne ülevaade lastest käitumistest ja hoiakutest läbi aastate ning isikud, kes koolis töötavad, on õpetatud kuidas luua lastele õnnelik, turvaline ja eeskujulik keskkond. Kool on lapse elus oluline sotsialiseerimisagent, kui ühiskonna väärtuste ja normide sisendaja. Kodus õpitu ja kool täiendavad üksteist ning kui mõlematega on noorel head sidemed ja oskused, on tulemuseks haritud noor, kellel on oskusi ja teadmisi toimetulekuks igas eluvaldkonnas, nii ühiskondlikult, töötades, kui ka intiimsuhete loomisel. Põhihariduse puudumine muudab olulisel määral noore ja ka täiskasvanu toimetulekut ühiskonnas. Uurimused on näidanud, et koolist varakult kõrvale jäänud lapsed on hilisemas eas seadusega pahuksis. Kooliga seotud õigusrikkumise riskifaktorid on ebaedu õpingutes ja vähene seotus kooliga. (Auväärt, 2001, lk 43-46)

Sageli ei jää lastel kool pooleli mitte sellepärast, et nad ei sooviks haridust omandada, vaid nad puuduvad erinevatel põhjustel koolist, mistõttu nad kõrvaldatakse õppetööst. Põhjusteks võivad olla tülid või pahandused kodus; koolikiusamine või klassikaaslaste vägivald, mis on tingitud sotsiaalsest olukorrast, hirm, igavus, toimetulematus või muud põhjused. Ebameeldivad kogemused on seotud nii käitumise kui staatusega. Eriti ebameeldiv on õpilasele see, kui nad saavad karistada selle eest, kui nad puudusid, mis tegelikult oli seotud staatusega (näiteks vägivalla ohvriks olemine). (KESA-Mauritius, 2007, lk 22)

Kui nähakse, et lapsel on probleeme õppimisega tekib olukord, kus lapsevanemad süüdistavad kooli halva õpetamise pärast ja kool vastu, et nad ei ole last piisavalt kasvatanud. Alaealiste käitumise hälbele reageerivad nii lapsevanemad, kui ka kool negatiivselt, mis alavääristab alaealist ning nad jäävad oma probleemidega üksi. Üksinda jäämine aga soodustab alaealiste kriminaalse identiteedi väljakujunemisele.

1.4 Alaealiste õigusrikkujate rehabilitatsioon

Autori arvates peaks Maarjamaa Hariduskolleegeiumist vabanevale alaealisele olema ettenähtud rehabilitatsioon, nagu seda kohaldatakse vanglast vabanejale. Alaealisel on vaja õppida, kuidas on ühiskonnas õigem käituda ja kuidas luua sidemeid teiste kogukonna liikmetega.

Maailmamainega rehabilitatsiooniprogrammide uurija, professor Doris Layton MacKenzie on öelnud, et kuna mineviku käitumine on tulevase käitumise parim ennustaja, on mõistlik proovida kuritegude ennetamist viisil, millega takistatakse kurjategijatel oma kriminaalse käitumise jätkamist. Pärast süüdimõistvat otsust satuvad need isikud järelevalve alla ja see annab ideaalse aja, et proovida neid muuta, et nad ei jätkaks kuritegude toimepanemist. (MacKenzie, 2011, lk 466)

Korduvalt politsei huviorbiiti jäänud alaealistele võidakse kohaldada kinnise lasteasutuse teenusele saatmist, mille eesmärgiks on noort resotsialiseerida ning ennetada nende edasisi õigusrikkumisi. Eestis on selliseks kinniseks lasteasutuseks Maarjamaa Hariduskolleegeium, mis on rahva seas tuntud ka kui Tapa erikool. Antud kooli suunatakse noori mõjutusvahendite seaduse alusel kohtumäärusega, sotsiaalhoolekande seadusega, erihoolekandeteenusele või raske ja püsiva psüühikahäirega lapsed vanema avalduse põhjal. Kooli võetakse lapsi alates 12-aastaselt, vajadusel ka nooremaid, alates 10-aastaselt. Kinnise lasteasutuse teenus on mõeldud viimase abinõuna lastele, kelle käitumine ohustab tõsiselt lapse enda elu, tervist ja arengut või teiste isikute elu või tervist. Et selle teenuse käigus piiratakse lapse liikumisvabadust kui ühte kõige olulisematest põhiõigustest, on last võimalik sinna suunata ainult läbi kohtu. (Maarjamaa Hariduskolleegeium, 2018)

Uue eelnõuga antakse õigus taotleda kohtult luba lapse vabaduse piiramiseks kohalikele omavalitsustele. Iga lapse vabadust tuleb nii ajaliselt kui sisuliselt piirata vaid nii palju, kui on hädavajalik tema enda abistamiseks. Oluline, et kohalikud omavalitsused töötaksid sel ajal, kui laps ära on, intensiivselt tema perega. (Sotsiaalministeerium, 2018)

Rehabilitatsiooni programmid

Alaealiste poolt toime pandud süüteoed on ühiskonnas suure tähelepanu all. Statistiliselt on suur võimalus, et peale esmakordset süüteo toimepanemist ja karistuse kättesaamist paneb noor toime uue süüteo. „Eesti kriminaalpoliitika põhialused 2030“ on eesmärgina välja toodud ka alaealiste õigusrikkumiste ennetamine. Selleks toetatakse haridusasutusi, et anda õpilastele turvaline, salliv ja toetav õpikeskkond, suurendades seeläbi õpilaste eduelamust ja koolirõõmu. Peresid toetatakse hooliva, last jõustava ja järjekindla kasvatuse pakkumisel, mis aitab ennetada lastel käitumisprobleemide väljakujunemist. (Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030,

2018) Sellistele alaealistele, kes on toime pannud süütegusid, pööratakse eriti suurt tähelepanu ja ta võib saada abivajav lapse staatuse.

Abivajav laps on see, kelle heaolu on ohustatud või kelle käitumine ohustab tema enda ja teiste isikute heaolu. Abivajavatele lastele on ettenähtud Sotsiaalhoolekande seadusega riigi poolt rahastatud rehabilitatsiooniteenuse õigus. See kehtib alla 18-aastaselt lapsel, kelle KOV on tunnistanud abivajavaks lapseks lastekaitseaduse tähenduses ja andnud hinnangu tema teenusele suunamise vajaduse kohta. (Sotsiaalministeerium, 2018)

Teenuse käigus hinnatakse lapse rehabilitatsioonivajadust ja koostatakse talle rehabilitatsiooniplaan koostöös lapse pere ja võrgustikuga (KOV, lasteaed, kool, perearst). Sotsiaalse rehabilitatsiooniteenuse käigus tegelevad lapse ja tema perega koostöös vähemalt kolm järgmistest spetsialistidest: psühholoog, füsioterapeut, logopeed, arst, õde, tegevusterapeut, loovterapeut, eripedagoog.

Teenuse eesmärgiks on arendada lapse kognitiivseid ja füüsilisi võimeid ning igapäevaelu oskusi: pakkuda tuge hariduse omandamisel, suurendada eneseteadvust, arendada eneseregulatsiooni, suhtlemis- ja koostööoskusi, ühiskonnaelus osalemist, toetada valmisolekut võimetekohasele tööle asumiseks. (Sotsiaalministeerium, 2018)

Iga lapse puhul pannakse täpsemad arenguvajadused ja eesmärgid kirja lapse juhtumiplaanis või rehabilitatsiooniplaanis. Rehabilitatsiooniplaani tegevuskavasse võidakse lisaks rehabilitatsiooniteenustele kirjutada ka muid teenuseid, mida laps vajab, näiteks kooli tugispetsialistide teenused, kohaliku omavalitsuse teenused ja nii edasi. Juhul, kui hindamise tulemusena selgub, et lisaks haridusasutuse või KOV abile laps ei vaja sotsiaalse rehabilitatsiooniteenust või tema toimetulekut ei ole võimalik SRT (Sotsiaalne rehabilitatsiooniteenus) abil parandada, siis põhjendatakse seda rehabilitatsiooniplaanis ja plaani tegevuskavas rehabilitatsiooniteenust ei määrata. (Sotsiaalministeerium, 2018)

Sotsiaalkindlustusamet on välja töötanud mitmedimensioonilise pereteraapia (MDFT), millesse kaasatakse noori, kes on 11-18-aastased (kaasaarvatud). Peale noore kinnisest lasteasutusest vabanemist on väga tähtis kaasata jätkutegevusse ka perekond. Perekonna roll noore elus, nagu eelnevalt mainitud, on väga tähtis. MDFT-d võib mingil määral lugeda jätkutegevuseks, kuid sinna pääsevad kindlate kriteeriumitega ja see ei ole ettenähtud kõigile Maarjamaa Hariduskolleegeiumist vabanenud alaealistele.

Mitmedimensiooniline pereteraapia programm on Eestis kasutusel 2015. aastast. MDFT on perekeskne programm tõsise riskikäitumise ja mitmekülgse abivajadusega alaealistele ja nende peredele. Programm kestab 4-6 kuud ja seda on võimalus läbi viia ka pere omas kodus.

Programm aitab muuta alaealiste käitumist ja suunata neid probleemidest eemale. Teraapias tegeletakse korraga nelja dimensiooniga: laps/nooruk, vanem, pere ja pereväline dimensioon (nt kool, sõbrad). Teraapia on pikaajaline, ühe perega tegeletakse keskmiselt 4-6 kuud, kohtumised toimuvad igapäevaselt perele sobivas kohas (sh kodus).

MDFT-d kasutatakse alaealiste puhul, kelle puhul esineb:

- õigusrikkumiste toimepanemist,
- sõltuvusainete kuritarvitamist,
- hälbivat käitumist / käitumishäired,
- kooliprobleeme, sealhulgas koolikohustuste mittetäitmist,
- pereprobleeme,
- vaimse tervise probleeme.

Abivajava lapse saavad programmi suunata prokuratuur, kohus, kriminaalhooldaja, politsei ja kohalik omavalitsus (kehti kuni 14-aastaste noore puhul). (Sotsiaalkindlustusamet, 2019)

SPIN-programm on Eestis ainulaadse mudeliga spordil põhinev ja teaduslikult tõendatult mõjus noorte arenguprogramm. SPIN-programm tugineb Inglismaalt pärit spordiprogrammile Kickz, mida saatis sealsete noorte seas suur menu. SPIN-programmi eesmärk on arendada ja tugevdada selles osalevate noortele sotsiaalseid ja enesejuhtimise oskusi ning tuua läbi spordi noortele rõõmu. SPIN-programmi sessioonid toimuvad kolm korda nädalas, hõlmates jalgpallitrenne ja spetsiaalselt programmi jaoks loodud sotsiaalseid ja enesejuhtimise oskusi arendavaid töötubasid. Noori juhendavad professionaalne tipptreener ja noorsootöötajast abitreener, kes tegelevad noortega nii võistkonnana kui ka igapäevaga individuaalselt. SPIN-programm on osalejale tasuta (Euroopa Sotsiaalfond, 2020). Alates 2019. aasta septembrist on arenguprogrammiga võimalus liituda ka Pärnu koolide 9-12 aastastel.

2. EMPIIRILINE UURIMUS

2.1 Uuringu meetodika ja valim

Uuringute läbiviimisel kasutas autor uurimisstrateegiana kvalitatiivset uuringut. Kvalitatiivne uuring keskendub inimest kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele (Laherand, 2008, lk. 24). Antud empiirilise lõputöö uurimisinstrumentideks on selle põhjal valitud poolstruktureeritud intervjuud ja juhtumianalüüs. Poolstruktureeritud intervjuusid ja juhtumianalüüsi kasutamist pidas autor kõige sobivamaks viisiks uurimisküsimustele vastuste leidmiseks.

Esimese uurimisinstrumendina kasutati töös poolstruktureeritud ekspertintervjuud. Intervjuu küsimused saadeti intervjuueeritavatele kirjalikult, mis andis ekspertidele aega mõelda ja vastata oma ajakavale vastavalt. Küsimuste kirjalik saatmine oli suuresti seotud Covid-19 levikuga ja võimatusena läbiviia näost-näku intervjuusid. Küsimusi saates lisati kirjale juurde ka punkt, et küsimused on lahtised ja oodati intervjuueeritavatelt nende enda mõtteid, arvamusi ja hinnanguid, eelkõige selle kohta, mida oleks vaja muuta ja mis on hetkel hästi. Vajadusel täpsustati ekspertidepoolseid mõtteid kirjavahetuse või telefonikõne kaudu. Intervjuude eesmärgiks oli anda võimalus ekspertidel jagada kogemusi ja arvamusi jätkutegevuste kohta.

Saadetud küsimustik koosnes kaheksast küsimusest, millest viis olid avatud küsimused, kus uuriti ekspertidelt hinnanguid jätkutegevuste olemasolu ja parandusvõimaluste kohta. Kolmes ülejäänud küsimuses küsiti eksperdi nime, staaži, ametikohta ja nõusolekut nime kasutamisega antud lõputöös.

Lõputöös kasutati valimi valikul eesmärgistatud valimit, mis tähendab, et valimisse valiti ametnikud ja pedagoogid, kes puutuvad seoses oma tööga kokku või töötavad igapäevaselt probleemsete alaealistega. Kõikidel valimisse valitud ekspertidel on probleemsete alaealistega tegelemisel tööstaaži vähemalt 20 aastat. Ekspertide kriteeriumisse kuulus ka asjaolu, et nad tegelevad kõik Pärnu või Pärnumaa probleemsete alaealistega. Valimisse kuulusid: terapeutid, politseiametnik, prokurör, KOV ametnik ja kooli direktor. Kokku intervjuueeriti viie valdkonna kahteteist esindajat (vt tabel 1).

Tabel 1. Lõputöö raames küsitletud eksperdid (autori koostatud)

	Elukutse	Küsitletute arv
1.	KOV ametnik	1
2.	Direktor	1
3.	Politseiametnik	2
4.	Terapeut	2
5.	Prokurör	1
	Kokku	7

Küsimustikud saadeti kokku viie valdkonna kaheteistkümnele ametnikule, kellest seitse vastasid ja mõnel juhul suunasid nad küsimused edasi ametnikele, kes oskasid küsimustele täpsemalt vastata. Põhjuseks, miks ei vastanud rohkem eksperte, võis tuleneda eriolukorra tõttu järsult suurenenud töökoormusest.

Suurem osa intervjuueeritavatest ei soovinud enda nime avaldada ja seetõttu on märgitud vaid intervjuueeritavate töövaldkonnad. Intervjuude meilisõnumid ja vastused on autori käes ega ole antud lõputöö osad.

Teise uurimisinstrumendina kasutati lõputöös juhtumianalüüsi. Kõige üldisemalt mõistetakse juhtumianalüüsi kolmes tähenduses (Tartu Ülikool, 2014):

- 1) ühe konkreetse üksuse kontekstist lähtuv mitmekülgne süvaanalüüs, üksuseks võib olla inimene, grupp inimesi, sündmus, projekt, asutus vms;
- 2) konkreetse üksuse kontekstist lähtuv üksikasjalik kirjeldus – uurimuse/analüüsi tulemus;
- 3) teatud sotsiaalse fenomeni uurimine ühe konkreetse üksuse kaudu, milles uuritav fenomen ilmneb (nt kogukonna toimimise uurimine ühe naabruskonnas/asutuses; koolikiusamise uurimine ühes klassis/koolis, patsiendi toimetulek kroonilise haigusega ühe või patsientide grupi argielutoimingute kaudu, teatud programmi mõju uurimine ühes konkreetses grupis või asutuses jms).

Antud lõputöös kasutatakse neist kolmest just esimest varianti. Analüüsitakse alaealist ja temale mõju avaldavaid elemente. Juhtumianalüüs annab parima võimaluse tutvuda erinevate õigusrikkumistega, mis on alaealiste poolt toime pandud, kuidas on rikkumistele reageeritud ja

mida ette võetud. Iga juhtumi juurde on lisatud ka autoripoolne arvamus ja tekkinud mõtted. Analüüsiks võetud juhtumite valimi andsid alaealistega tegelevate ametnikud ja juhtumid panid toime Pärnu linnas elavad või elanud alaealised, kes on lõpetanud Maarjamaa Hariduskolleegeiumi ning kelle tegudest on näha jätkutegevuste vajalikkust. Valimisse kuuluvaid juhtumeid on vähe, sest juhtumite otsingut piirasid asjaolud, et autor uuris vaid Maarjamaa Hariduskolleegeiumisse saadetud ja sealt vabanenud alaealiste tegusid ja piirkonnaks on määratud Pärnu linn.

2.2 Uuringu tulemused

Intervjuu küsimused olid koostatud nii, et neist oleks võimalik saada vastused eelnevalt esitatud uurimisküsimustele. Lisaks sellele oli küsimuste eesmärgiks võtta kokku ekspertide seisukohad, võrrelda ja analüüsida kogutud hinnangud ning selgitada välja hetkel kasutatavate meetmete tugevused ja puudujäägid. Samuti toetudes ekspertide hinnangutele ja kogemusele leida erinevaid võimalusi jätkutegevuste parandamiseks.

Lõputöös tuuakse intervjuude tulemused välja uurimisküsimuste kaupa, millele lisatakse intervjuueeritute tsitaate ning seostatakse eelmise peatüki teoreetiliste seisukohtadega.

Millised on suurimad puudused praeguste jätkutegevustega?

Kõik seitse intervjuueeritavat märkisid oma vastustes, et praegusel hetkel on jätkutegevusi minimaalselt, kuid nende laiendamine oleks vägagi vajalik. Toodi välja, et praegusel hetkel on jätkutegevuste teostajad väga oma ametisse pühendunud ametnikud, kes tegelevad alaealistega missioonitundest väljaspool oma töökohustusi ja näevad vaeva, et neist aidata kasvatada paremaid linnakodanikke.

„Jätkutegevused on meil nii öelda põlve otsas tehtud ja vajaduse põhiselt. Maarjamaa Hariduskolleegeium toetab koolide pedagooge nii kuidas oskavad. Üheks nõrgaks kohaks selle juures on see, kui alaealise ümber olnud spetsialistid vahetuvad, kes on alaealise ümber olnud. Puudub ka kindel tegevuskava, millele toetuda. [...] Tugevuseks on see, et igas organisatsioonis, kes alaealisega tegelevad, on spetsialiste, kellele lähevad need noored korda ja üritavad aidata, kuidas oskavad.“

Kuna jätkutegevused on puudulikud, rääkis üks terapeutidest, et ta on valmis käima ja tegelema nende alaealistega, et saada nendega lähedasemaks ja tekitada usaldust, sest tihtilugu ei ole probleemsetel alaealistel sellist tugiisikut, kelle peale nad saaksid loota. Kui usaldus on võidetud, tunneb ta, et suudab veidike nende alaealiste mõttemaailma muuta ja sellega ehk ära hoida nende edasisi süütegusid.

„Selline ennast probleemse alaealise külge sidumine on tohutult kurnav, sest ma võtan väga suure vastutuse, mis peaks olema tegelikult vanemate kanda. Raske on kanda umbes kümne ja rohkema lapse muresid ja ka enda omasid, kuid südametunnistus ei lase nendest lastest kuidagi lahti lasta.“

Tõsiasi sellise pühendumise puhul on see, et sellised töötajad suudavad teha vaid nii palju, kui neil on aega ja vahendeid. Neile on toetuseks vaja riiklikult tunnustatud plaane ja ressursse, millega neid alaealisi aidata. Üheks suureks murekohaks probleemsete alaealistega mõjutamisel on ka see, et nendega tegelevad mitmete ametkondade ametnikud ja hetkel ei suudeta koordineerida tegevusi. Ei ole ka juhtivat ametkonda, kes vastutaks ja koordineeriks, kõik üritavad eraldi ja omavahel kooskõlastamata asja paremaks muuta.

Intervjuudest tuli välja, et igale alaealisele, kes Maarjamaa Hariduskolleeegiumi lõpetavad, luuakse spetsialistidest võrgustik, mis peaks alaealiste sulandumist tavakeskkonda lihtsamaks tegema, kuid ka see loodi inimeste poolt, kes tegelevad sellega väljaspool oma ametikohustusi, selleks, et probleemid ei jätkuks ja et alaealised saaksid paremale järjele. Sellist ettevõtmist ei ole üheski ametlikus dokumendis ette nähtud, kuid ametnikud tunnevad, et seda on vaja ja on nõus sellesse panustama. Võrgustikku kuuluvad tavaliselt Maarjamaa Hariduskolleeegium koos pedagoogidega, kes on probleemse alaealisega tegelenud, noorsoopolitseinik ja piirkonnapolitseinik ning erinevad spetsialistid, keda alaealisel parasjagu vaja on.

Saadakse aru, et kui alaealine on korra sattunud erikooli, siis on vaja tal seda tuge, mis ta erikoolis sai, ka peale kooli lõpetamist. Selle jaoks säilitatakse temaga kontakt ja aidatakse teda siis, kui tal vaja peaks olema. Võrgustiku liikmete kontaktid antakse ka tavakoolile, kuhu Maarjamaa Hariduskolleeegiumist tagasi tulev alaealine läheb ning lapsevanematele. Lapsevanematele kinnitatakse, et nad kindlasti helistaksid, kui neil on probleeme oma alaealisega ja oleks abi vaja. Kehtib põhimõte, et kui abi ei küsi, siis ei saa abi ka anda. Vajadusepõhiselt tehakse koolist vabanenutele koduviisiite, et jälgida alaealise keskkonda, kus ta elab ja võimalusel anda soovitusi vanematele, mida muuta, kuid iseasi on see, kas neid soovitusi ka kuulatakse.

Sellest teemast arenes edasi järgmine probleem, väga suur roll peaks olema jätkutegevustel ka perekonnal. „*Perekond on lapse arengul kõige tähtsam. Vanemad on lapsele esimeseks eeskujuks ja õpetajaks. Selle jaoks, et juba varajases eas lapse käitumist muuta, peavad selle jaoks vaeva nägema ka tema vanemad. Kui perekond ei ole nõus oma käitumist muutma, siis ei muuda oma käitumist ka laps. [...] Liiga tihti näeme me vanemaid, kes ei ole nõus enda käitumist ja hoiakuid muutma ning Maarjamaa Hariduskolleegeiumist tagasi koju tulles jätkab alaealine sama rutiini, mis ennem kooli minekut ja erikoolis käimisest oli vaid ajutiselt kasu. Selle tagajärjeks võib olla aga alaealise taas sattumine erikooli või halvemal juhul vanglasse.*“

Perekonna rollist alaealise elus on räägitud ka teooria osas. Perekond on see, kes kujundab alaealise esmased käitumisnormid ja hoiakud ning lapsevanemad on lapsele esimesed eeskujud.

Ühe murekohana toodi välja ka asjaolu, et jätkutegevustesse peaks olema kaasatud ka tavakool, kuhu alaealine tagasi läheb peale Maarjamaa Hariduskolleegeiumit. Kirjeldati, et tavakooli pedagoogid ei oska nende lastega käituda ja neid õppimisele motiveerida. Tavakooli õpetajatele ei ole ettenähtud koolitusi erikoolist naasnud õpilaste õpetamiseks, mis teeb nende õpetamise väga keeruliseks. Sellele kaasnevad erinevad probleemid: ainetes maha jäämine, reeglite rikkumine, rohked puudumised tundidest ja õpiharjumuse puudumine. Need alaealised on erikoolis harjunud sellega, et neil on kindlad piirid ees, kuid tavakoolis on need piirid hägusemad ja neid hakatakse eirama või nendest lihtsalt ei saada aru. Lisaks on ühe suure erinevusena ja takistusena ka see, et need alaealised saavad Maarjamaa Hariduskolleegeiumis individuaalõpet, mille tulemusena nad peavad õppima ja vaeva nägema, kuid tavakoolis ja suures klassis olemine ei ole nii motiveeriv neile, et nad vaeva näeksid. See väide ei pruugi kehtida kõigile, kuid kahjuks kehtib see suurele enamusele.

Üldiselt kokkuvõttes tõid kõik intervjuueeritavad välja, et nad kõik soovivad kas eraldi või koostöös luua alaealisele turvalisem ja toetavam keskkond, milles ei soovi nad enam rikkumisi toime panna. Kuid puudu jääb riigipoolsest toetusest, vahenditest ja konkreetsest plaanist, mida nende alaealiste puhul kasutusse võtta. Kindlasti tuleb kaasata jätkutegevustesse ka perekond ja kool, kuhu probleemsed alaealised tagasi satuvad.

„*Selle jaoks, et jätkutegevusi luua on kõigepealt vaja kaardistada, millises keskkonnas probleemsed alaealised elavad, milline on selle alaealise lugu ja kuidas oleks üldse võimalik teda aidata. Sotsiaalkindlustusameti jätkutegevuste kavad on arengujärgus, kuid eeskujuks on võetud teiste riikide toimivad praktikad ja me võtame neilt need üle, luues paremad võimalused probleemsete alaealiste aitamiseks. [...] Me kõik tõesti loodame, et sotsiaalkindlustusamet saab oma plaanidega aasta või kahe jooksul valmis ning saame hakata neid kasutama.*”

Kuidas tegeleb kohalik omavalitsuste alaealiste peredega pärast seda, kui alaealised lahkuvad Maarjamaa Hariduskolleegiumist

Pärnu linnavalitsuses on töötajad, kes on spetsialiseerunud alaealistega töötamisele ja nende eluolu parendamisele, kuid kindlat inimest, kes tegeleks probleemsete alaealistega ei ole. Linnavalitsuses on loodud üleeelmisest aastast alates ametikoht kaasava hariduse spetsialist, kes keskendub sellele, et aidata alaealised tagasi koolidesse, millest nad Maarjamaa Hariduskolleegiumisse sattusid ja pakub karjäärinõustamist. Samuti pakutakse nõustamist ka alaealise vanematele ja perekonnas olevatele teistele lastele.

Üheks intervjuueeritavaks oli Pärnu kaasava hariduse peaspetsialist Terje Jürivete, kes oli nõus oma nime kasutamisega lõputöös.

„Mina koos enda mõttekaaslastega üritame anda enda poolt kõik, et Maarjamaa Hariduskolleegiumist tagasi tuleval alaealisel oleks muutunud keskkond, kus alustada nii öelda puhtalt lehelt. Selle jaoks koolitame koolides pedagooge probleemsete alaealistega hakkama saamisel ja anname nõuandeid ka lapsevanematele, kuidas oma lapsega paremini hakkama saada. Samuti panustame sellesse, et alaealise vanemate juures käiakse ajal, kui alaealine viibib Maarjamaa Hariduskolleegiumis ja vesteldakse nendega, et kuidas nad ennast tunnevad. Selle käigus anname vanematele nõuandeid, mida võtta oma lapsega ette, kui ta tagasi koju tuleb ja sisendame kindlust, et vajadusel saab lapsevanem abi küsida ka erinevate spetsialistide käest. Pahatihti, vaatamata kõikidele pingutustele, mis alaealise jaoks tehakse, juhtub aga nii, et samad alaealised otsivad koju tagasi tulles ülesse oma vanad sõbrad ja kõik läheb tagasi samasugusesse olekusse, kui ennem Maarjamaa Hariduskolleegiumisse saatmist.“

Suureks probleemiks toodi intervjuudes välja, et lapsevanemad ei küsi abi, kui laps on tagasi tulnud Maarjamaa Hariduskolleegiumist ja mured ning probleemid hoitakse enda teada. Lapsevanemad tunnevad tihti, et nende laps on üle nende pea kasvanud ja nad ei saa enam nendega hakkama ega oska midagi ette võtta. Tihti on neil väga raske küsida abi ja tunnustada, et neil on raskusi lapse kasvatamisega. Lisaks sellele ei anta teada politseile, kui nende alaealine on minema jooksnud või ei ole mitmeid päevi koju tagasi tulnud. Erinevad terapeudid ja ametnikud tõid välja, et nad on väga lahkesti nõus andma nõu ja toetama alaealise peresid, et pere muutuks probleemsete alaealise jaoks paremaks ja toetavamaks kohaks, kus neil oleks turvaline olla. Probleemsetel alaealistel on väga erineva suhtumisega perekonnad: ühed, kes on nõus ennast muutma ja tõesti proovivad olukorda parandada, kuid neile vastandiks on ka selliseid perekondasid, kus antakse väga kiirelt alla ja alaealine satub siiski tagasi keskkonda,

kus ei ole haruldane nähtus igapäevane alkoholi või isegi narkootikumide tarbimine või muud õigusrikkumised. Selline keskkond ei ole aga sobiv alaealisele, kes soovib ennast muuta paremaks ja seaduskuulekamaks.

Milline on korrakaitseorganite hinnangud jätkutegevuste osas?

Korrakaitseorganist töötavate inimeste hinnangul ei ole hetkel selliseid jätkutegevusi, mis aitaks alaealistel ennast muuta peale Maarjamaa Hariduskolleegeiumist koju tagasi tulemist. Ametnikud, kes tegelevad probleemsete noortega igapäevaselt rääkisid, et sellised alaealised vajavad tohutult tähelepanu, mida nad tihtipeale enda kodudest ei saa. Alaealistel, kes panevad toime süütegusid, on tihti väga suuri sotsiaalseid probleeme, millega peaks tegelema. Politseil on võimalused kasutada seadust rikkunud alaealiste puhul erinevaid mõjutusvahendeid. Sellisteks on näiteks hoiatus, sotsiaalprogrammi saatmine; kahju hüvitamine või heastamine; lepitusteenus, üldkasulikule tööle saatmine ja ekstreemsemal juhul ka liikumisvabaduse piiramine.

„Noored on erinevad ja seda on ka pakutavate võimaluste mõju. Ei ole kunagi arvanud, et alaealist peaks rahaliselt karistama. On ka neid noori, kes ei oska seda hinnata ja panevad toime uued õigusrikkumised. Nende laste puhul on üldjuhul juba ümbritsevas keskkonnas palju probleeme, millega tuleks tegeleda, et alaealiste üldse aidata. Sellise õige asja leidmine, arutades seda koos alaealisega on üldjuhul mõjuvam, kui lihtsalt rahatrahvi määramine.“

Võimalus alaealiste mõjutamiseks on ka kohustuste kaudu. Politseiametnik seletas: *„Alaealisega arutatakse läbi, mida ta peab teatud perioodil tegema ja siis lõpetab politsei menetluse. Kui alaealine käitub antud perioodil kuulekalt ja täidab vastu võetud kohustusi, siis menetlust ei uuendata. Kui ta aga rikub kokkulepitut, siis on võimalus menetlust uuendada, samuti on ka võimalus läbi kohtu suunata ta erikooli.“*

Jätkutegevustega politsei ei tegele, kuid sellele vaatamata oleks politsei nõus andma oma panuse, et sellised probleemsed alaealised peale koolist koju tagasi tulemist ei paneks toime järgmisi rikkumisi. *„Politsei osa võiks olla selline õiguskorraline teema. Alaealine peab olema ametnike vaateväljas ja käima peaks pidev riskide hindamine.“* Politseiametnike sõnul on kohalikul omavalitsusel väga suur roll antud teemal ning kui laps on Maarjamaa Hariduskolleegeiumis, siis peab omavalitsus tegema perega tegevusi, et keskkond muutuks paremaks, kui alaealine tagasi jõuab. Muidu ei ole politsei arvates asjal eriti mõju.

Prokuröride vaates on üsna sagedane, et kui alaealine saadetakse karistuse kandmiseks Maarjamaa Hariduskolleegeiumisse, siis on enamasti nii, et see alaealine paneb peale koolist naasmist toime uue süüteo ja saadetakse karistuseks tagasi Maarjamaa Hariduskolleegeiumisse õppima. Prokurörid ei osanud öelda, mida nende noortega täpsemalt edasi teha, kuid nad tõid välja, et nende kogemusel on probleemsetel alaealistel tihti probleemid ka kodus. Selle põhjal soovitasid nad luua kohustuslikke teraapiaid ja programme, millest peaksid osa võtma ka seadusega pahuksis olevate alaealiste vanemad, et ka nemad saaksid ennast paremuse poole muuta.

2.3 Juhtumianalüüs

Juhtumianalüüsis käsitletakse kahte Pärnu alaealiste poolt toimepandud õigusrikkumiste juhtumeid. Juhtumeid lugedes tasub arvestada asjaoluga, et lugedes on muudetud alaealiste nimed, kuid lood on tõestisündinud ja räägitud ekspertide poolt, kes tegelevad just selliste probleemsete alaealistega. Põhjuseks, miks ei võetud juhtumeid karistusregistrist on asjaolu, et autor ei pääsenud registritele ligi.

Juhtum 1.

Toomas on 14-aastane poiss, kes elab koos oma ema, vanaema ja noorema vennaga, kellega probleeme ei ole. Ema kasvatab lapsi koos vanaemaga, sest mõlema lapse isad on perekonnast lahkunud. Perepeaks on selles peres vanaema, kes kontrollib kõike kodus toimuvat. Peres oli ka probleeme, millest ei räägitud. Olles 13-aastane puutus Toomas kokku esimest korda alkoholi, tubakatoodete ja ka narkootikumidega, mida pakkus talle täiskasvanud meesterahvas. Aja möödudes sattus ta sõltuvusse ja jäi nendega ka mitmel korral politseile vahele. Esimestel kordadel oli karistuseks üldkasulik töö, kuid oli aru saada, et sellest karistuseks ei piisanud. Kohus otsustas saata Toomase üheks aastaks Maarjamaa Hariduskolleegeiumisse õppima.

Maarjamaa Hariduskolleegeiumis õppides läks tal väga hästi, hinded ja käitumine paranes ning suuremaid probleeme temaga ei olnud. Aasta möödudes tuli Toomas tagasi oma vanasse kooli 9. klassi. Toomase ümber moodustati võrgustik, kuhu kuulusid ema, lastekaitsetöötaja, noorsoopolitseinik, tavakool, Maarjamaa Hariduskolleegeium ja sealne tugispetsialist. Nende ülesanne oli hoida Toomast õigel teel, et kool edukalt lõpetada.

Paari kuu möödudes hakkasid võrgustikule vaatamata ilmnema probleemid. Ema ei teadnud kus poiss nädalavahetuste on ja ei andnud sellest teada ka politseile, sest ta ei tahtnud politseid koormata. Vaikselt hakkas kaduma ka koolis käimise harjumus ja ta ümbritses ennast taas oma vanade sõpradega. Üheks neist oli see sama täiskasvanud tuttav, kes oli Toomasele esimest korda narkootikumide ja tubakat pakkunud ja kes oli vanglast vabanenud ja võimaldas talle uuesti juurdepääsu narkootikumidele. Selle tagajärjel sattus Toomas uuesti Maarjamaa Hariduskolleegiumisse ja ta edasine tulevik on veel teadmata.

Üheks riskifaktoriks, mis autori arvates Toomase loost välja paistab on see, et perekonnas puudub vendadele „isafiguur“ ehk keegi, kellelt õppida, kuidas peaks üks mees või poiss käituma. Vanema vennana oli Toomas näinud ka seda, kuidas nende pere juurest on lahkunud kaks meesterahvast ja neid nii öelda maha jätnud. See aga ei ole noorele poisile hea eeskuju ja selle jaoks, et kellegi eeskuju võtta otsis Toomas lähedust tänavalt ning seda ta ka leidis. Toomase kokkupuuted probleemsete täiskasvanutega on väga suureks eelduseks, et ta võtaks neid endale eeskujuks ja satuks samale teele. Sellepärast on tugevalt vaja teha tööd nii lapsevanematel endal, kui ka politseil ja inimestel, kellel oleks võimu muuta Toomase mõttemaailma.

Suure probleemina ilmneb selles juhtumis ka ema puudulik teadmine Toomase tegemistest ja asukohast. See viitab sellele, et emal on raske tunnistada, et ta ei ole kasvatusena hakkama saanud ja et tal puudub ülevaade, kus ta poeg viibib. Lapsevanemal on raske tõdeda, kui laps on kasvatamatu, sest see on otsene viide sellele, et kasvatamises on tehtud vigu ja neid on vanemal raske tunnistada.

Fakt, et Toomas hoiab kodust eemale ja ei anna emale teada kus ta on, viitab probleemidele kodus. Tihti jooksevad alaealised kodust ära, et saada probleemidest eemale, sest nii on lihtsam, kui nendega ei pea tegelema, kuid selliselt ei ole võimalik probleemidest lahti saada. Probleemid ei pruugi olla seotud alaealisega, kuid kodus nähtud vanemate vaheline vaimne ja füüsiline vägivald jätab jälje ka alaealise mällu ja käitumisse.

Kindlasti suureks mõjutajaks Toomase loos on ka tema sõbrad, sest noore poisi vaatenurgas on nemad vahel isegi tähtsamad kui ta vanemad. Sõprade tähtsus tuli välja ka teooria osas. Kui kodus on probleemid, siis on sõbrad need, kes pakuvad noorele tuge ja mõtteid, mida edasi teha ja kuidas oma tunnete ja mõtetega hakkama saada. Sõprade tähtsusele antud juhtumis viitab ka asjaolu, et ta nooremal vennal ei ole hetkel mitte ühtegi probleemi ja tegemist on korralikult õppiva ja viisakalt käituva poisiga. Sõbrad on see miski, mis eristab Toomast oma vennast.

Toomasega tegelesid ka koostöövõrgustiku liikmed, kuid ei saanud sellega hakkama. Selle põhjuseid võib olla mitmeid, kuid suurimaks teguriks on Toomase enda tahtmine mitte muutuda. Kui tahtmine puudub, siis on väga raske kedagi aidata. Tähtsal kohal ideede ja mõttemaailma muutmisel on ka eelnealt mainitud sõpradel. Kui Toomas näeb, et tema sõbrad teevad samu asju edasi, siis ei tule ka temal motivatsiooni, et ennast muuta.

Autori arvates on Toomase lugu üks paljudest sarnastest lugudest, kuid kahjuks on see lugu, mis on võetud päris elust ja millega on vaja tegeleda. Selle jaoks, et saada teada, mis on viinud Toomase sellisele teele, on vaja mõista Toomase mõttemaailma ja arvamust tema elus toimunu kohta. Tuleks uurida, milline on olukord kodus ja miks Toomas sealt vabadel päevadel pigem eemale hoiab.

Kindlasti tasuks uurida ka seda, et milline mees on tema isa ja millised on tema ja Toomase vahelised suhted. Toomase mõttemaailma võib muuta ka isa sekkumine, sest poisile on kindlasti vaja paremat eeskujut, kui ta sõbrad, kelle ta on tänavalt leidnud.

Toomase puhul oleks autori hinnangul pidanud pikendama tema Maarjamaa Hariduskolleegiumis viibimise aega, et ta oleks saanud põhikooli edukalt ära lõpetada. Maarjamaa Hariduskolleegiumis on õppimine veidi erinev, kuid on näha, et seal õppimine muudab õppimise kvaliteeti paremaks, kui tavakoolis õppides. Peale põhikooli lõpetamist saaks Toomas ise edasi vaadata, mis ta oma eluga peale hakkab, kas läheb tööle või kutsekooli.

Juhtum 2.

Karl on 15-aastane poiss, kes on pärit suurest perest. Kõrvalt vaadates on tegu väga korraliku perega, kodu on alati hoitud ja vanemad lahked. Karlil on aga mitmeid kokkupuuteid politseiga ja on saadetud juba ka Maarjamaa Hariduskolleegiumisse õppima.. Põhjused, miks Karl on sattunud politsei huviorbiiti, on mitmeid: Karl jäänud vahele alkoholi, sigarettide ja kanepi omamise ning tarvitamisega. Samuti on kokkupuuteid tema nooremal vennal, kuid teda pole veel Maarjamaa Hariduskolleegiumisse suunatud. Teiste noorematega õdede ja vendadega probleeme pole.

Karl saadeti kohtuotsusega erikooli üheks aastaks, kuid seda sooviti pikendada, sest erikoolis õppides ta käitumine ja hinded paranesid, kuid motivatsiooni oma käitumist muuta poisil ei olnud. Maarjamaa Hariduskolleegium ja Karliga tegelema pedagoogid olid nõutu mida temaga edasi teha, kuid ei andnud alla.

Tegeleti ka Karli vanematega, kuid vanemate puhul oli näha, et nad ei tahtnud võtta vastutust poisi halva käitumise eest ning hakkasid süüdistama kooli ja kõiki teisi. Karli prooviti mitmel korral viia ka erinevatesse sotsiaalprogrammidesse, kuid poiss ei ole neis kunagi kaua vastu pidanud.

Maarjamaa Hariduskolleeegiumis õppimise pikendamise vahepeal, kui Karl koju tagasi tuli leidis ta ülesse enda vanad sõbrad ja tarvitas koos nendega ka narkootikume. Koos käidi väljas ja satuti pahandustesse. Ühel saatuslikul suveõhtul sattus Karl koos oma sõpradega sõnelusse ühe vana sõbraga ja käiku lasti ka rusikad. Sõprade õhutamisel peksis Karl oma sõpra ja lahkusid sündmuskohalt, jättes poisi vaevlema. Hiljem kodus olles tundis läbipekstud poiss ennast halvasti ja vanemad toimetasid ta haiglasse, kus poiss raskete vigastuste tagajärjel suri.

Üheks probleemi allikaks võib Karli juhtumi puhul olla suur perekond. Vahel juhtub, et suurtes peredes kasvavad lapsed ei saa piisavalt vanemate tähelepanu ja lapsed võivad kasvada nii, et vanemad ei tea, millega nende lapsed tegelevad. Välja on toodud, et kodu oli neil kogu aeg korras ja vanemad olid lahked. See võib viidata, et selle asemel, et oma lastega tegeleda oli vanemate tähelepanu suunatud kodu korras hoidmisele ja teistele hea mulje jätmisele. Teadmatust oma laste tegevuste kohta näitab ka see, et Karli noorem vend on läinud samale teele ja vanemad ei pruugi seda mõista.

Lapsevanematel on tihtilugu nägemus, et nende lapsed on kõige viisakamad, korralikumad ja paremad ning selletõttu jäävad pahatihti käitumishäired tähelepanuta. Karli juhtumi puhul vanemad eirasid, et nende pojalt on probleeme, millega on vaja tegeleda. Pigem süüdistati poja käitumises teisi ja ei võetud vastutust. Samuti oleks pidanud Karli vanemad oma poega suunama ja toetama hetkedel, kus võrgustiku liikmed suunasid Karli erinevatesse sotsiaalprogrammidesse.

Karli loo puhul on samuti väga suur roll sõpradel, kelle toetusel satuti pahandustesse ja prooviti asju, mida teha ei tohiks, sealhulgas suitsetamine, alkohol ja narkootikumid. Kakluse juures, mis lõppes noore poisi surmaga, oli samuti suur roll Karli sõpradel. Sõbrad olid need, kelle õhutamisel ja toel andis Karl poisile peksta, millega tekitas rasked kehalised vigastused ja surma.

Autori hinnangul on nii traagilise tagajärgelugu küll erand, kuid siiski otsene tagajärg vanemate vähesele kontrollile alaealise elus. Autori arvamus on, et kui lapsevanemad oleksid oma lapse tegevuste üle rohkem informatsiooni omanud ja teadnud oma poja sõprade tausta, siis ei oleks sellist juhtumit juhtunud. Karl ei peksnud teadlikult teist poissi surnuks, kuid tegu sai tehtud ja tagajärjed olid karmid.

Karl oleks pidanud kindlasti veetma kindlasti rohkem aega Maarjamaa Hariduskolleegiumis, sest nagu ka juhtumi tekstist välja tuleb, ei soovinud poiss ennast muuta ja ka tema vend läheb sama teed. Minu arvates peaks alaealine saama Maarjamaa Hariduskolleegiumist vabaks alles siis, kui laps on kohapeal muutnud oma käitumist ja seda ka mõnda aega kinnitanud, et ta tõesti on muutunud. Kahjuks on see kõik aga tagantjäreli tarkus ja nüüd on aeg hakata tegutsema, et probleemsed alaealised saaksid tegeletud ja neile saaks määrata jätkutegevused, mis jälgiks alaealist ka pärast Maarjamaa Hariduskolleegiumist lahkumist. Selle alla käib ka rehabilitatsioon, mis õpetab alaealisele, kuidas peab väljaspool kooli käituma ja kuidas olla viisakas. Tihtilugu on nii, et need alaealised lihtsalt ei oska käituda õigesti või viisakalt, või on need oskused lihtsalt unustanud. Edasi tuleks jälgida kindlalt ka Karli venda, sest kuna teost räägiti palju, võib juhtuda, et noorem vend võtab oma vanema venna eeskujuks ja paneb toime samalaadse teo, et olla vennaga samaväärne.

2.4 Järeldused ja ettepanekud

Käesolevas lõputöoga seotud küsitluse põhjal selgitati välja, millised on praegused suurimad puudused jätkutegevustega ja millised on kohaliku omavalitsuse ning korrakaitseametnike arvamus jätkutegevuste kohta. Kogutud intervjuud on analüüsitud ja esitatud uurimisküsimuste kaupa ning teooria ja uuringute põhjal on välja toodud vastavasisulised meetmed, mis muudaksid jätkutegevusi efektiivsemaks. Lisaks on lõputöös välja toodud erinevad alaealiste poolt toime pannud süüteod, nende analüüs ning autoripoolsed kommentaarid.

Teoreetiliste allikate analüüsist järeldab lõputöö autor, et alaealiste eduka toimetuleku eelduseks on vaja kindlaks teha tema perekondlikud, hariduslikud, sotsiaalsed ning kogukondlikud riskitegurid ning vajadusel nendega tegeleda. Kõige paremaid tulemusi annab alaealise õigusrikkuja mõjutamine läbi ennetuse. Ennetuse käigus püütakse mõjutada alaealise süütegevuslike kalduvusi, muuta tema iseloomu, suunata ta motivatsiooni ning parandada teadmisi ja oskusi, et ta keskenduks isiklikule arengule ega sooviks õigusrikkumist toime panna. Lisaks on ennetusele panustamine odavam, kui tagajärgedega tegelemine. Aeg ja raha, mis kulub süütegude menetlemisele ja kahjude hüvitamiseks, on kordades kallim, kui ennetamine, mida on võimalik läbi viia ka suurematele inimrühmadele korraga.

Intervjuude analüüsi tulemustest järeldab autor, et kõik seitse eksperti on ühel nõul, et on vaja paremaid jätkutegevusi ning oodatakse pikisilmi, et Sotsiaalkindlustusamet saaks valmis plaaniga, kuidas luua hõlpsad jätkutegevused, mis oleksid ka tulemuslikud. Jätkutegevuste

loomisel on Sotsiaalkindlustusametil plaan võtta eeskujuks teiste riikide praktikad ja kohandada nad Eesti oludega. Välja saab tuua ka selle, et jätkutegevusi loodud hetkel ei ole, kuid mitmete ametkondade ja Maarjamaa Hariduskolleegeiumi koostöös loodud tegevused on andnud positiivseid tulemusi, kuid seda kahjuks mitte kõikide alaealiste puhul. Seepärast on vaja kindlalt määratud plaane, rahastust ja seadustega kooskõlastust, et need plaanid paremini ellu viia. Intervjuudest võib järeldada ka seda, et erinevate valdkondade esindajad on väga huvitatud sellest, et alaealised ei oleks enam nii probleemsed ja oleksid valmis panustama, et neid aidata. Vaja on anda nendele alaealistele piisavalt individuaalset lähenemist ja toetada neid. See võtab küll palju ressursi, kuid kui tulemusi on näha siis on see igati väärt.

Lähtuvalt lõputöö teoreetilises osas käsitletust ja intervjuude tulemuste analüüsist toob autor välja ettepanekuid, mis aitaks noorel peale Maarjamaa Hariduskolleegeiumist lahkumist tavaühiskonnas paremini kohaneda ja säilitada taset, mis nad Maarjamaa Hariduskolleegeiumis omandasid.

Probleemsete laste jaoks väikeseid kinniseid lasteasutusteenuseid pakkuvate koolide loomine üle Eesti

Intervjuude käigus toodi välja võimalus, millega on autor täielikult nõus, et Eestis oleks vaja igasse maakonda vähemalt ühte kooli, mis oleks oma olemuselt nagu Maarjamaa Hariduskolleegeium, sest noori on palju, kellel oleks vaja sinna kooli minna ja järjekorrad on pikad. Kui igas maakonnas oleks sarnane kool, siis oleks Maarjamaa Hariduskolleegeiumil väiksemad järjekorrad ja noor ei peaks käima oma kodukohast kaugel koolis, mis tähendaks, et koolil oleks võimalik ka perekonda paremini toetada, kui kool on kodule lähemal. Nagu ka Maarjamaa Hariduskolleegeiumis, peaksid sinna kooli kogunema piisav arv pedagooge, kes tegeleksid noortega võimalikult palju individuaalselt, see aga tähendaks, et selles koolis peaks õppima üsna vähe lapsi, et oleks võimalik leida aega nende kõigi jaoks ja oleks tagatud ka efektiivsus. Rühmas peaks olema kuni kümme liiget, sest see aitaks keskenduda noorte erivajadustele ning mõjutada nende käitumist soovitud suunas. Teada on, et tegu oleks ressursikuluka ettevõtmisega, kuid see oleks tulemuslik ja riigile tuleks see odavam, kui tagajärgedega tegelemine. Odavam ja tõhusam tuleks eraldi koolide loomine ka sellepärast, et ei oleks vaja noori oma kodust väga kaugele saata ning kooli pedagoogidel oleks võimalus jälgida ka tema perekonda ja hoida kontakti.

Jätkutegevuste koolid

Peale Maarjamaa Hariduskolleegiumit pöörduvad alaealised hetkel tagasi kooli, millest nad Maarjamaa Hariduskolleegiumisse sattusid. Tavakoolides aga ei osata neid lapsi piisavalt motiveerida, et nad jätkaksid samal tasemel, mis Maarjamaa Hariduskolleegiumis. Oleks vaja luua sarnane kool nagu Maarjamaa Hariduskolleegium aga vabam vorm. Selles koolis ei peaks nad olema kinni nagu Maarjamaa Hariduskolleegiumis, kuid siiski rohkema järelevalve all kui tavakoolis. Seal koolis jätkuks probleemsetel alaealiste õppetöö individuaalsemas vormis ja rehabiliteeritakse neid, et nad saaksid peale kooli iseseisvalt hakkama. Sellises koolis oleks neil alaealistel võimalus saada kokku erinevate terapeutide ja psühholoogidega, kes oskaks neid erinevate probleemidega aidata ja toetada. Samuti saaksid nad seal koolis neile vajalikku teraapiat, nagu nad saavad Maarjamaa Hariduskolleegiumis. Vajadusel oleks teraapia neile siiski kohustuslik, et neid õigel teel hoida. Tavakoolis käies ei pruugiks nad teraapiatest osa võtta, sest neil oleks liialt palju vabadust ise valida, mida nad teha tahavad. Koolis peaksid alaealised siis käima nädala sees, kuid nädalavahetusel oleks neil võimalus minna koju, kui nad seda soovivad. Samuti võiks sellel koolil olla töökasvatuse suunitlusega ehk õpetatakse neile alaealistele ka mingi amet selgeks, millega nad saaksid enda vaba aega sisustada ja raha teenida. Mida vähem on probleemsetel alaealistel vaba aega, et teha mida iganes nad soovivad, seda vähem panevad nad toime õigusrikkumisi.

Probleemsete perega tegelemine

Lisaks noortele on vaja tegeleda ka tema perega, sest ilma pere toetuseta on noor tagasi samas keskkonnas või isegi hüllemas, millest ta lahkus. Kodune keskkond on vaja muuta noore jaoks sobivamaks ja toetavamaks ning sellega nõustusid ka kõik eksperdid. Seepärast on nõus toetama seda perekond nii, eksperdid kui ka Maarjamaa Hariduskolleegium. Perekondadega tegelevad terapeutid, kuid tihti on nii, et suhtlus perega ei ole stabiilne. Lapsevanemad ei pruugi tulla kokkusaamistele ning pahatihti ei suuda lapsevanemad ennast muuta selle jaoks, et nende lapsel oleks parem elu. Kuid teada on see, et töö probleemse noore perekonnaga on hädavajalik, kuna vanemate sõltuvused, kriminaalsus ja peresised probleemid on noorele ainult halvaks eeskujuks. Perekondasi on vaja õpetada, kuidas olla lapsele parem eeskuju ning kuidas last

toetada ja suunata õigele teele. Lapsevanematele on vaja õpetada ka seda, kuidas oma lapsega toime tulla, et laps neil üle pea ei kasvaks või kui juba on sellised probleemid tekkinud, millega nad ei oska hakkama saada, siis oleks vaja neid õpetada, kuidas toime tulla.

Prokurör kirjutas, et peresid tuleks kaasata rohkem ka siis, kui nende laps on toime pannud süüteo ja saanud karistuse. Nad tõid välja ühe võimalusena, et lapsevanematele pannakse peale kohustus osaleda erinevatel koolitustel, mis aitaks neil paremini oma last kasvatada ja suunata õigele teele. Autor oleks sellise variandiga nõus, sest see paneks ka lapsevanemaid äkki rohkem mõtlema, millega nende laps tegeleb ja nad oskaksid temaga ka midagi ette võtta. Sellise otsusega võib aga tekkida pahameel, et ega nemad vanematena ei pannud süütegu toime ja alaealine peab ise oma tegude eest vastutama, kuid kindlasti aitaks see lapsevanematel paremini on lapsi mõista.

Teraapiakodude loomine

Teraapiakodude eesmärk oleks nagu lastemajadel, kuid suunitlus oleks käitumisprobleemidega alaealised ja noored. Teraapiakodus oleksid koos erinevad spetsialistid- lastekaitsetöötaja, psühholoog, psühhiaater, politsei ja teised, kellega oleks vaja probleemsel noorel kokku puutuda. Alaealised saaksid viibida seal ravil ja saaksid igakülgset tuge oma probleemidele ja neil ei oleks vaja käia erinevates kohtades üle linna, et neid teenuseid saada. Samuti oleksid alaealised mõnda aega kontrollitud keskkonnas ja saaks jälgida nende käitumist ja hoiakuid.

Tegu on autoripoolsete soovitude ja arvamustega. Tegu on kulukate ettevõtmistega, kuid kaugemas tulevikus võiks mõelda ka nende loomisele.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli saada ülevaade jätkutegevustest, mis on ettenähtud alaealistele, kes vabanevad Maarjamaa Hariduskolleegiumist. Uurida, milliseid muudatusi viidi läbi nende perekondade elukorralduses ning millised on erinevate ametkondade ekspertide hinnangud jätkutegevuste olemusele ja vajalikkusele.

Uurimus viidi läbi kvalitatiivse uurimusena, mille raames kasutati ekspertintervjuud ja juhtumianalüüs. Lõputöös teostati ekspertintervjuud, millega selgitati välja ekspertide hinnangud jätkutegevuste kohta, millised on kitsaskohad ja mis on praeguste jätkutegevustega korras. Moodustati valim, mis koosnes seitsmest eksperdist: KOV ametnik, politseiametnikud, kooli direktor, terapeutid ja prokurör, kes kõik on tegelenud Pärnu alaealiste õigusrikkujatega juba vähemalt 20 aastat.

Uurimusest selgus, et praegusel hetkel on alaealistele vajalikke jätkutegevusi üsna vähe ja need mis on, ei ole kohustuslikud. Erinevate valdkondade ametnikud, kes tunnevad, et Maarjamaa Hariduskolleegiumist vabanenutele on vaja jätkutegevusi, on teinud selleks pingutusi, et alaealised suudaksid paremini keskkonda sulanduda ja ei paneks toime edasisi õigusrikkumisi. Selle jaoks pakutakse alaealistele erinevaid teraapiaid ja nõustamisi, kus alaealine saaks abi ja võimaluse rääkida oma probleemist ning leida neile ka lahenduse. Sellest arenes edasi ka praeguste jätkutegevuste probleem, milleks on pere kaasatus probleemse alaealisega tegelemisel. Hetkel ei ole lapsevanemad ja perekond piisavalt kaasatud probleemse alaealisega läbiviidavatesse tegevustesse, või on seda vaid vähesel määral. Vaja on anda suurem vastutus lapsevanematele ja proovida neid igati toetada, et nad muutuksid oma lastele paremateks eeskujudeks.

Intervjuude analüüsist selgus ka see, et probleemsete alaealiste kodudes viiakse läbi ka perekülastusi, mille käigus uuritakse, milline on alaealise keskkond, kus ta elab. Kodukülastuste abil saavad alaealistega tegelevad ametkonnad aimu alaealise taustast ning selle põhjal teha otsuseid, kuidas edasi käituda.

Sotsiaalkindlustusameti esindaja sõnul tegeletakse jätkutegevuste loomisega ja pannakse paika, millised tegevused on ettenähtud Maarjamaa Hariduskolleegiumist vabanenud alaealisele ning kuidas on need korraldatud. Intervjuude tulemusena on välja toodud ka see, et kui vanglast vabanenutele on ettenähtud rehabilitatsiooniprogrammid, siis sarnased programmid peaksid olema ka alaealistele, kes vabanevad Maarjamaa Hariduskolleegiumist. Teada on see, et neil

noortel oli sotsiaalseid probleeme ka enne kooli sattumist, kuid neile on vaja tähelepanu pöörata nii kooli käimise ajal, kui ka peale seda.

Kohaliku omavalitsuse panus probleemsete alaealiste perede eluolu parandamisele on olemas, kuid tihti on olukordi, kus perekond ei võta abi vastu või ei ole neil lihtsalt soovi muutuda. Kohalik omavalitsus pakub probleemsetele perekondadele erinevaid võimalusi teraapiateks ja programmidele minekuks. Otsuse neis osa võtta jääb kahjuks aga perekonna kanda ja sundida neid ei saa. Perekonnaga tegeletakse alates ajast, mil esineb probleeme perekonna alaealise lapsega, kuni selle ajani, millal alaealine koolist tagasi tuleb. Pakutakse igakülgset tuge, kuid lapsevanemate ülesanne on see abi vastu võtta.

Korraldusorganite vaatenurgast toodi intervjuude käigus välja, et nad ei osale hetkel jätkutegevustes, kuid neil on õigus kasutada erinevaid mõjutusvahendeid, et panna alaealist mõtlema oma tegude üle. Samas ei oleks korraldus ametnike arvates probleemi ka sellest, kui nad oleks kaasatud sellistesse jätkutegevustesse. Politseiametnikud oleksid nõus pakkuma tuge näiteks alaealistele õiguskorra seletamisel ja tagajärgedest rääkimisel. Sellisel juhul oleksid nad pigem toetav üksus.

Prokurör tõi välja intervjuus, et nemad küll ei osale jätkutegevustes, kuid ka nemad võiksid olla seotud toetava ametkonnana, selgitades nendepoolset vaadet olukorrale. Prokuröri hinnangul on üsna selgelt näha, et kui alaealine on pannud toime juba piisavalt süütegusid, siis saadetakse ta Maarjamaa Hariduskolleegeiumi, kuid kahjuks sealt vabanedes panevad nad väga tihti toime uue süüteo ja nende kriminaalasjad satuvad uuesti prokuröride lauale.

Käesoleva uuringu põhjal teeb autor mõned ettepanekud:

- Luua väiksemad koolid, mis oma olemuselt oleksid Maarjamaa Hariduskolleegeiumi sarnased.
- Luua koolid, mis oleks vabamad, kui Maarjamaa Hariduskolleegeium, kuid sarnase õpetamisviisiga.
- Tegeleda rohkemalt perekonnaga ja panna probleemsete alaealiste perekondadele rohkem vastutust.
- Luua teraapiakodud, kuhu oleks võimalik probleemne alaealine ravile saata ja kus oleks kõik teenused ühes kohas.

Täidetud sai eesmärk, milleks oli välja selgitada jätkutegevuste olemasolu ja teada saada ekspertide hinnang praegustele jätkutegevustele. Jätkutegevusi on hetkel liiga vähe ja seda võib

pidada otseseks probleemiks, miks noored panevad peale Maarjamaa Hariduskolleegiumis lõpetamist toime uue õigusrikkumise. Positiivse asjaoluna võib tuua välja selle, et Sotsiaalkindlustusamet tegeleb jätkutegevuste loomisega ja sellega saaks probleem lahenduse. Ekspertide hinnang jätkutegevustele oli küllalt ühtne, et jätkutegevus pole, kuid kõik eksperdid olid positiivselt meelestatud, et jätkutegevused tulevad ja saavad kasutusele võetud. Intervjuude tulemusena toodi välja, milliseid meetmeid on hetkel kasutusele võetud alaealiste retsidiivsuse vähendamiseks ning ettepanekutena on toodud ka millised peaksid jätkutegevused olema.

SUMMARY

The aim of this study was to get an overview of the follow-up activities intended for minors who are released from the Maarjamaa Hariduskolleegium. Investigate what changes were made in the way of life of these families and what are the assessments of the experts of different agencies about the nature and necessity of follow-up activities.

The study was conducted as a qualitative study, which included expert interviews and case studies. As part of the dissertation, expert interviews were conducted to find out the experts' opinion on the follow-up activities, what is wrong and what is right with the current follow-up activities. A sample was formed consisting of seven experts: a local government official, police officers, a school principal, therapists and a prosecutor, all of whom have been dealing with juvenile offenders in Pärnu for at least 20 years.

The study showed that there are currently quite a few follow-up activities for minors and that they are not mandatory. However, efforts have been made by officials from various fields who feel that those who have left Maarjamaa Hariduskolleegium need follow-up activities so that minors can better integrate into the environment and do not commit further offenses. For this purpose, various therapies and counseling are offered to minors, where the minor can receive help and the opportunity to talk about his or her problem and find a solution for them. This further developed the problem of current follow-up activities, which is the involvement of the family in dealing with a problematic minor. At present, parents and the family are not sufficiently involved in activities with a problematic minor, or only to a limited extent. There is a need to give parents more responsibility and try to support them in every way so that they can become better role models for their children.

The analysis of the interviews also revealed that family visits are also carried out in the homes of problematic minors, during which the environment of the minor in which he or she lives is examined. Through home visits, the authorities dealing with minors can get an idea of the minor's background and make decisions on how to proceed.

According to the representative of the Social Insurance Board, the creation of follow-up activities is carried out and it is firmly established which activities are intended for a minor released from the Maarjamaa Hariduskolleegium and how they are organized. As a result of the interviews, it has also been pointed out that rehabilitation programs are provided for those released from prison, then similar programs should also be provided for minors who are released from the Maarjamaa Hariduskolleegium. It is known that these young people had social

problems before they went to school, but they need to pay attention during and after school. The local government's contribution to improving the lives of families with problem minors exists, but there are often situations where the family does not accept help or simply does not want to change in order to receive help. The local government offers various opportunities for problem families to go to therapies and programs. Unfortunately, the decision to take part in them is left to the family and, unfortunately, they cannot be forced to participate. The family is dealt with from the time when there are problems with the minor child in the family until the time when the minor returns from school. Comprehensive support is provided, but it is up to the parents to receive it.

From the point of view of law enforcement, it was pointed out during the interviews that they are not currently involved in follow-up activities, but they have the right to use various sanctions to make the minor think about his or her actions. However, in the opinion of law enforcement officials, they could be involved in follow-up activities. Police officers would be willing to offer support to the minors, for example, they could explain the legal order and talking about the consequences of their actions. In that case, they would rather be a supporting entity.

The prosecutor pointed out in the interview that they do not participate in follow-up activities, but they could also be involved as a support agency. They could be supported by different views of their own. According to the prosecutor, it is quite clear that if a minor has already committed enough offenses, he or she will be sent to the Maarjamaa Hariduskolleegium, but unfortunately when released, they will very often commit a new offense and their criminal cases will return to the prosecutors' desk.

Based on this study, some suggestions would be made:

- To create smaller schools that would be similar in nature to the Maarjamaa Hariduskolleegium.
- To create schools that would be freer than the Maarjamaa Hariduskolleegium, but with a similar teaching method.
- Engage more in the family and put more responsibility on the families of problematic minors.
- Create therapy homes where it would be possible to send a problematic minor to treatment and where all services would be available in one place.

The aim was to find out the effectiveness of the follow-up activities, and how likely it is that the young person will commit a new offense after the follow-up activities and to find out the expert assessment current follow-up activities were met. The lack of follow-up activities can be considered a direct problem why young people commit a new offense after graduating from the Maarjamaa Hariduskolleeium. As a result of the interviews, the measures currently taken to reduce the recidivism of minors were pointed out, as well as suggestions as to what follow-up actions should be taken.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

- Ahven A., Salla J., Vahtrus S., 2010. *Retsidiivsus Eestis*. Tallinn
- Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe, 2018. *Kuirteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses*. Narva-Jõesuu. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Kuriteo%20toime%20pannud%20alaealiste%20erikohtlemine%20kriminaalmenetluses.pdf> [Kasutatud: 07.04.2020]
- Auväärt L., 2001. *Lapsed ja puudega inimesed õigusmenetluses. Juriidilised kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Bogun, M., 2015. *Juriidilise isiku karistamise eesmärgid ja nende realiseerumist tagavad meetmed. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikooli õigusteaduskond.
- Crawford, A., Newburn, T., 2006. *Youth offending and restorative justice. Implementing reform in youth justice*. England: Willan publishing
- Cunneen, C., Hoyle, C., 2010. *Debating restorative justice*. United Kingdom: Kart publishing
- E.S kriminaalasi KarS 184 lg 2 p-de 1,2 ja §185 lg 3 järgi ja T.L kriminaalasi KarS §185 lg 3 järgi (2007)3-1-1-99-06
- Erelt T., Leemets T., Mäearu S., Raadik M., 2018. Rehabilitatsioon. Rmt: *Eesti õigekeelsussõnaraamat*. [Võrgumaterjal] Tallinn: Eesti Kelle Sihtasutus Leitav: <https://www.eki.ee/dict/qs/> [Kasutatud: 06.01.2020]
- Euroopa Sotsiaalfond, 2020. *Mis on SPIN?* [Võrgumaterjal] <https://www.spinprogramm.ee/programm/> [Kasutatud: 12.03.2020]
- Flick, U., 2009. *An introduction to qualitative research*. Sage.
- Ginter J., Saarsoo H., Sootak J., 2000. *Alaealiste õigusrikkumised: kriminaalõiguslik, menetlik ja kriminoloogiline aspekt*. Tartu
- Hirsjärvi S., Huttunen J., 2005. *Sissejuhatus kasvatusteadusesse*. Soome: Medicina
- Howell, J.C., 2010. *Gang Prevention: An Overview of Research and Programs. Juvenile Justice Bulletin*. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department

of Justice. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/231116.pdf>
[Kasutatud: 29.11.2019]

Justiitsministeerium, 2019. *Kuritegevus Eestis 2018*. [Võrgumaterjal]
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2018_viidetega_lisadele.pdf [Kasutatud: 20.11.2019]

Justiitsministeerium, 2018. *Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Eelnõu*. [Võrgumaterjal] Leitav:
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030.pdf
[Kasutatud 06.01.2020]

Kaistusseadustik. (2001) RT I 2001, 61, 364

Kriminaalmenetluse seadustik (2004) RT I, 06.05.2020, 14

KESA-Mauritius, 2007. *Retsidiivsus. Uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest Eestis*. Tartu

Kruusamäe, M., 2010. *Karistuse kohaldamise alused riigikohtu praktika järgi*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli õigusteaduskond.

Langemets M., Tiits M., Valdre T., Veskis L., Viks Ü., Voll P., 2009. *Retsidivist. Rmt: Eesti keele seletav sõnastik*. [Võrgumaterjal] Tallinna: Eesti Keele Instituut Leitav:
<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi> [Kasutatud: 12.12.2019]

Laherand M., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn

MacKenzie D.L., 2011. Preventing future criminal activities of delinquents and offenders. Rmt: *The Oxford handbook of crime prevention*. USA: Oxford University press.

Maarjamaa Hariduskolleeium, 2018. *Maarjamaa Hariduskolleeiumi avaleht*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.mhk.edu.ee/et> [Kasutatud: 26.11.2019]

Markina, A., Žarkovski, B. 2014. *Laste hälbiv käitumine Eestis*. [Võrgumaterjal] Leitav:
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf [Kasutatud 20.11.2019]

M.J., S.S., I.S., R.T. ja A.Ä kriminaalasi KarS § 118 p 1 ja § 117 järgi (2006) 3-1-1-43-06

Salu, M 2018. Lasnamäe lastekamba liider: „Tahaksin teada, mis tunne on inimest tappa“
Eesti Ekspress, 15. august [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://ekspress.delfi.ee/kuum/lasnamae-lastekamba-liider-tahaksin-teada-mis-tunne-on-inimest-tappa?id=83344975> [Kasutatud: 24.04.2020]

Samson E., 2001 *Kriminaalõiguse üldosa*. Tallinn: Justiitsministeerium

Sherman L.W., Farrington D.P., Welsh B.C., MacKenzie D.L., 2002. *Evidence-based crime prevention*. London ja New York: Routledge

Sootak, J., 2003. *Karistusõiguse alused*. Tallinn: juura

Sotsiaalministeerium, 2018. *Abivajav laps*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.sm.ee/et/abivajavlaps> [Kasutatud: 15.11.2019]

Sotsiaalkindlustusamet, 2019. *Mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/mitmedimensiooniline-pereteraapia-mdft> [Kasutatud: 06.01.2020]

Statistikaamet, 2019. *Mõisted ja meetodika*. [Võrgumaterjal] Leitav: http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Sotsiaalelu/17Eigus_ja_turvalisus/02Kuritegevus/JS01.htm [Kasutatud: 09.04.2020]

Tartu ülikool, Strömpl J., 2014. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogi õpibaas. Juhtumiuurimus*.

Zehr, H. 2015. *The little book of restorative justice. Revised and updated*. New York: Good Books.

White, R., 2007. *Youth Gangs, Violence and Anti-Social Behaviour*. Australian Research Alliance for Children and Youth: [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.aracy.org.au/publications-resources/command/download_file/id/170/filename/Youth_Gangs,_Violence_and_Anti-social_Behaviour.pdf [Kasutatud: 15.11.2019]

LISAD

Lisa 1. Ekspertide intervjuu küsimused

- 1) Teie nimi, ametikoht ja staaž.
- 2) Kui kaua olete alaealiste ja noortega töötanud?
- 3) Kuidas olete seotud jätkutegevustega, mis on mõeldud õigusrikkumisi toime pannud alaealistele?
- 4) Millised jätkutegevused on võimaldatud Pärnu alaealistele, kes on toime pannud õigusrikkumise?
- 5) Kuidas hindate praeguseid jätkutegevusi, mis on suunatud alaealistele õigusrikkujatele? Millised on suurimad vead ja suurimad plussid?
- 6) Milline on Teie tulevikunägemus jätkutegevustest?
- 7) Mida olete Teie või Pärnu linnavalitsus teinud selle jaoks, et noorte õigusrikkumisi vähendada?
- 8) Kas tohin kasutada Teie nime oma lõputöös?

